

ЛЬВІВСЬКИЙ НАУКОВИЙ ФОРУМ

МАТЕРІАЛИ

ХІІ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

**ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ
ДОСЛІДЖЕНЬ В НАУКОВІЙ ТА
ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

14-15 липня 2024 року

ЛЬВІВСЬКИЙ НАУКОВИЙ ФОРУМ

МАТЕРІАЛИ XII МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕНЬ В НАУКОВІЙ ТА ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

14-15 липня 2024 року

**Львів
2024**

УДК 005

ББК 94.3(0)

Пріоритетні напрями досліджень в науковій та освітній діяльності: матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 14-15 липня 2024 року. – Львів : Львівський науковий форум, 2024. – 63 с.

У даному збірнику представлені тези доповідей учасників XII Міжнародної науково-практичної конференції «Пріоритетні напрями досліджень в науковій та освітній діяльності», організованої Львівським науковим форумом. Висвітлюються Пріоритетні напрями досліджень в науковій та освітній діяльності на сучасному етапі становлення, розглядаються сучасні наукові дискусії різних наукових напрямів.

Збірник призначений для студентів, здобувачів наукових ступенів, науковців та практиків.

Всі матеріали представлені в авторській редакції. За повноту та цілісність яких автори безпосередньо несуть відповідальність.

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ	5
<i>Гвоздик Р.М., Михайлюк М.Я.</i> ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ	5
<i>Сас Л.С.Ю., Дожук Д.М.</i> РЕАКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК СКЛАДОВА РОЗВИТКУ РЕГІОНУ	8
<i>Сас Л.С., Калищун Ю.Є.</i> ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	11
<i>Трало І.В.</i> ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ РИНКІВ ПРАЦІ НА ОСНОВІ ІНТЕГРАЛЬНОГО ПОКАЗНИКА	14
ІСТОРИЧНІ НАУКИ.....	17
<i>Гадинко О.</i> ПОВОЄННА ВІДБУДОВА ТА РОЗВИТОК МІСТА СТОРОЖИНЕЦЬ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД: 1918-1940 РР. (РУМУНСЬКИЙ ПЕРІОД)	17
<i>Ільницький В.</i> МАСОВІ ДЕПОРТАЦІЇ ТА ЕТНІЧНІ ЧИСТКИ АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ВІРМЕНІЇ НАПРИКІНЦІ ХІХ - НА ПОЧАТКУ ХХ СТ. ЯК ІНСТРУМЕНТИ ВИРІШЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ	26
МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО	33
<i>Маслак В.І.</i> АНАЛІЗ ЛОГОТИПІВ НА ЕТНОУПАКОВКАХ: РОЛЬ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ СИМВОЛІВ У ФОРМУВАННІ БРЕНДУ	33
ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ	36
<i>Гарагуля Н.О.</i> ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ГРУПОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЇ	36
ПОЛІТИЧНІ НАУКИ.....	39
<i>Пастухов А.В.</i> ГЕОПОЛІТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ К. ШМІТТА.....	39

ТЕХНІЧНІ НАУКИ.....44

Кіпріанов О.Л., Червотока О.В., Тарасенко Я.В. ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ВІБРОСТЕНДУ ДЛЯ МЕХАНІЧНИХ ВИПРОБУВАНЬ БЕЗПЛОТНИХ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ44

Компанієць О.М. ТЕОРЕТИКО-ІГРОВИЙ МЕТОД ПОВЕДІНКИ РОЮ БПЛА У КОНТЕКСТІ ЛІТАЮЧИХ БЕЗДРОТОВИХ МЕРЕЖ З НЕГАТИВНИМ ЗОВНІШНІМ ВПЛИВОМ46

ЮРИДИЧНІ НАУКИ.....48

Капустіна М.В. ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ ЗА ЦІЛЬОВИМ ПРИЗНАЧЕННЯМ48

Ковач Я.В. ОСОБЛИВОСТІ ЕФЕКТИВНОГО ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СУДОВІЙ СИСТЕМІ.52

Олійник М.О. ПРАВОЧИНИ54

Понамарьов О.А. СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА НАПРЯМКИ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ КРИПТОВАЛЮТ56

Прокопець К.С. ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТРОКИ, САНКЦІЇ ТА СУДОВІ ВИТРАТИ.....60

Тарасов Б.О. ДОКАЗИ ТА ДОКАЗУВАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ62

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Гвоздик Роман Михайлович,
здобувач ОНР “доктор філософії”

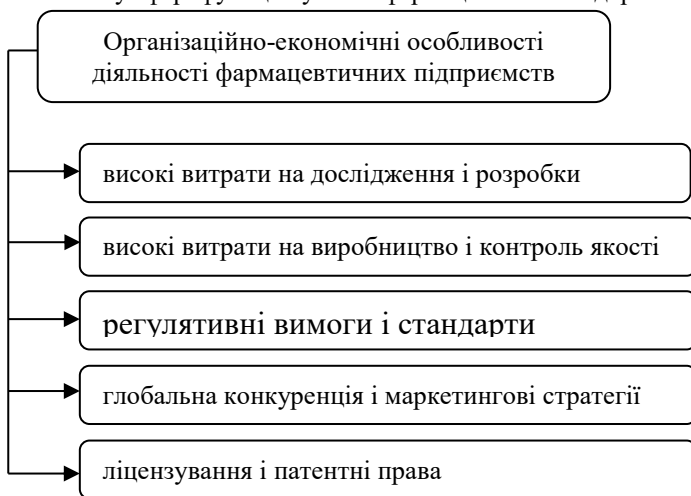
Михайлюк Микола Ярославович
здобувач ОНР “доктор філософії”

*Прикарпатський національний університет
ім. В. Стефаника*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Фармацевтичні підприємства в сучасному світі є важливою ланкою медичним і соціальним світом, забезпечуючи людство необхідними лікарськими засобами. Однак їхні особливості й умови функціонування суттєво відрізняються від інших секторів економіки. Організаційно-економічні аспекти діяльності фармацевтичних підприємств включають в себе комплексне управління виробництвом, маркетингом, дистрибуцією та дослідженнями нових препаратів, враховуючи медичні, правові та етичні вимоги.

Дослідження організаційно-економічних особливостей функціонування діяльності фармацевтичних підприємств наведено у працях багатьох вчених, таких-як: Голубка В.М. [1], Голубцова К.К., Сагайдак-Нікітюк Р.В. та Барнатович С. В. [2], Клунко Н.С. [3], Пестун І.В. [4], Федоренко І.А. [5] та ін. Проте дане питання залишається актуальним і потребує подальших досліджень для більш глибокого розуміння і вивчення складних взаємозв'язків у сфері функціонування фармацевтичних підприємств.

**Рис. 1 Організаційно-економічні особливості діяльності
фармацевтичних підприємств**

Постійний пошук нових підходів діяльності дозволить краще розуміти і прогнозувати вплив економічних процесів на суспільство, сприяючи створенню більш ефективних стратегій для розвитку галуззі. Організаційно-економічні особливості діяльності фармацевтичних підприємств можна визначити через кілька ключових аспектів (рис. 1).

Фармацевтичні підприємства здійснюють значні інвестиції в наукові дослідження для створення нових лікарських засобів і технологій, що вимагає значних фінансових ресурсів і довгострокових інвестицій у науково-дослідну базу, технічну інфраструктуру та кадровий потенціал. Фармацевтичні підприємства активно співпрацюють з науковими установами, університетами та іншими дослідницькими організаціями для здійснення фундаментальних і прикладних досліджень. Вони також інвестують у розвиток новітніх технологій виробництва, які дозволяють підвищити ефективність і якість лікарських засобів.

Виробництво фармацевтичних препаратів зобов'язане великими витратами на закупівлю сировини високої якості, на модернізацію виробничих процесів і систем контролю якості, що повинні відповідати суворим стандартам безпеки та якості. Цей процес також включає постійний моніторинг і аналіз якості на кожному етапі виробництва, з метою забезпечення відповідності всім нормативним вимогам і очікуванням споживачів щодо ефективності і безпеки продуктів. Висока ступінь автоматизації і застосування передових технологій дозволяє забезпечити стабільну якість і надійність фармацевтичних препаратів на ринку.

Фармацевтичні підприємства ведуть свою діяльність у середовищі суворих регулятивних вимог, які регламентують усі аспекти їхньої діяльності, від дослідження і розробки до виробництва, маркетингу і дистрибуції. Дані вимоги обов'язкові для дотримання і включають в себе стандарти якості, етичні норми, вимоги до безпеки, а також процедури реєстрації та ліцензування продукції. Для забезпечення відповідності цим вимогам фармацевтичні підприємства залучають значні ресурси та впроваджують строгий контроль на кожному етапі виробничого процесу.

Також фармацевтичні підприємства перебувають у висококонкурентному глобальному середовищі, де успіх залежить від їх здатності розробляти ефективні маркетингові стратегії. Вони включають в себе не лише національні, але й міжнародні маркетингові компанії, спрямовані на збільшення популярності бренду і популяризацію продуктів на міжнародних ринках. Слід зазначити, що однією з ключових складових успіху є стратегії ціноутворення, що дозволяють підприємствам зберігати конкурентоспроможність і привабливість своїх препаратів для різних ринків.

Значна частина доходів фармацевтичних підприємств залежить від захисту їхньої інтелектуальної власності через патенти і ліцензії. Отримання патентів на нові медичні засоби і технології дає підприємствам ексклюзивні права на виробництво і продаж продуктів. Захист інтелектуальної власності впливає на стратегії розвитку, оскільки він гарантує їхню конкурентоспроможність і стійкість на ринку. Суб'єкти господарювання вкладають значні ресурси у юридичну та наукову підтримку для захисту своїх патентних прав і ліцензійних угод, що є ключовим елементом їхньої фінансової стійкості та забезпечує довгостроковий розвиток.

Таким чином, організаційно-економічні особливості діяльності фармацевтичних підприємств визначаються їхнім унікальним місцем у сучасній економіці та суспільстві. Значний вплив на їхню діяльність має високий рівень регулятивних вимог, що охоплюють усі аспекти від дослідження і розробки до виробництва та маркетингу.

Інвестиції у наукові дослідження та розробки, високі витрати на виробництво і контроль якості, а також стратегії захисту інтелектуальної власності через патенти і ліцензії є важливими складовими успішного функціонування фармацевтичного бізнесу. Всі ці фактори обумовлюють необхідність високого рівня стратегічного управління і оперативної ефективності для досягнення стабільного розвитку і забезпечення позицій на світовому ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голубка В. М. Теоретична сутність контролінгу та специфіка його здійснення відносно процесів розвитку фармацевтичного ринку. Економічний вісник університету [зб. наук. праць учених та аспірантів]. Переяслав-Хмельницький, ДПУ ім. Григорія Сковород, 2015. Випуск 20/3. С. 290-292.
2. Голубцова К.К., Сагайдак-Нікітюк Р. В., Барнатович С. В. Дослідження особливостей управління підприємствами фармацевтичного сектору на засадах маркетингової логістики. Український журнал клінічної та лабораторної медицини. 2019. Т. 14. № 1. С. 10–16.
3. Клуно Н.С. Вплив глобалізаційних процесів на тенденції розвитку світового фармацевтичного ринку. Економіка. Менеджмент. Підприємництво. № 24 (I). 2012. С. 39-45.
4. Пестун І. В. Потенціал взаємодії влади та бізнесу на фармацевтичному ринку. Вісник фармації. 2012. № 2 (70). С. 44-47.
5. Федоренко І.А. Нормативно-правові засади регулювання розвитку фармацевтичного ринку. Економіка і регіон. № 3 (26). 2010. С. 185-189.

Сас Людмила Степанівна

д.е.н., професор,

професор кафедри обліку і оподаткування

Дождук Дмитро Миколайович

здобувач ОНР “доктор філософії”

Прикарпатський національний університет

ім. В. Стефаника

РЕАКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК СКЛАДОВА РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Регіональний розвиток є складною та багатогранною проблемою, яка вимагає комплексного підходу та вивчення різних аспектів, включаючи рекреаційний потенціал. Цей потенціал визначається не лише природними та антропогенними ресурсами регіону, але й його здатністю залучати і задовольняти потреби рекреаційно-туристичної сфери. Теоретичний аналіз рекреаційного потенціалу є важливим інструментом для розробки ефективних стратегій регіонального розвитку, спрямованих на збереження природних ресурсів і покращення якості життя місцевого населення.

Вивчення сутності рекреаційного потенціалу та його складових наведено у працях багатьох дослідників, а саме: Горин Г.В. [1], Дашук Ю.Є. [2], Мармуль Л.О. [3], Огієнко М.М., Огієнко А.В., Бурцев О.В. [4] та ін. Проте питання розвитку рекреаційного потенціалу регіону залишається актуальним і потребує подальших досліджень та системного підходу. Враховуючи зміни в економічному, соціокультурному та екологічному контексті, необхідно розглядати інноваційні стратегії управління рекреаційними ресурсами, щоб забезпечити їх сталий розвиток і оптимальне використання. Ефективне використання рекреаційного потенціалу може сприяти підвищенню конкурентоспроможності регіону, покращенню якості життя місцевого населення та залученню інвестицій у туризм і розвиток інфраструктури.

Так, Горин Г.В. визначає рекреаційний потенціал як “результат, який можуть отримати максимальна кількість рекреантів за найбільш сприятливих умов середовища, враховуючи екологічні обмеження” [1, с. 172]. На думку Дашук Ю.Є., цей термін означає “здатність природної системи позитивно впливати на людину під час відпочинку, включаючи фізичні, психічні та соціально-психологічні аспекти” [2, с. 131]. Мармуль Л.О. розглядає рекреаційний потенціал як систему природних і соціальних факторів, їх властивостей і відносин, які можуть бути використані для оздоровлення, відновлення, поповнення, розширення або нагромадження фізичних і духовних сил людини у часи відпочинку від основної її діяльності [3, с. 13].

Таким чином, рекреаційний потенціал можна визначити як здатність природного або соціального середовища сприяти відновленню, відпочинку і зарядженню енергією людини. Це поняття використовується для визначення можливостей, які надає конкретна територія або об'єкт для рекреаційних цілей, включаючи фізичний відпочинок, підвищення психічного комфорту, соціальну взаємодію та психологічний відпочинок.

Враховуються природні умови, наявність інфраструктури, доступність для відпочиваючих, екологічні умови та інші фактори, які сприяють використанню даної території або об'єкту для рекреаційних активностей.

Управління впливом виробництва на природні комплекси і рекреаційні ресурси включає у себе вдосконалення та застосування сучасних безвідходних технологій, оцінку та захист природних рекреаційних ресурсів, раціональне територіальне планування і впровадження системи реального платного природокористування. Рекреаційне використання природи має три основні функції: соціальну, економічну і природоохоронну [4, с. 170].

Соціальна роль рекреаційного природокористування полягає у задоволенні специфічних потреб населення у відпочинку, оздоровленні та взаємодії з природою, що сприяє покращенню фізичного та психічного здоров'я суспільства.

Економічна функція рекреаційного природокористування полягає переважно у відновленні робочої сили. Завдяки відпочинку підвищується працездатність і збільшується загальний фонд робочого часу, що сприяє підвищенню продуктивності праці. До економічної функції також відноситься розширення сфери застосування праці та швидший розвиток соціальної та виробничої інфраструктури на територіях з інтенсивним використанням для рекреації.

Природоохоронна функція полягає у захисті природних рекреаційних комплексів від деградації під впливом людської діяльності, включаючи рекреаційну діяльність. Один із ключових механізмів охорони оточуючого середовища – планово-економічний, який включає в себе вибір найбільш оптимального варіанту з різноманітних альтернатив багатопільового природокористування. Також важливим є механізм платного природокористування, що базується на принципі компенсації збитків, заподіяних природі під час її використання.

Платне природокористування має на меті вирішення наступних завдань:

- створення економічних умов для швидкого розвитку ринкових відносин у цій сфері та адаптації всієї системи природокористування до практики найбільш розвинених країн і міжнародних стандартів;
- стимулювання комплексного та раціонального використання природних ресурсів і створення відповідних науково-технічних передумов для цього;
- забезпечення сталого і достатнього фінансування заходів з охорони та відтворення природно-ресурсного потенціалу, що покращує соціальні та екологічні функції природних ресурсів;
- вирівнювання умов господарювання під час використання природних ресурсів різної якості і доступності;
- розширення інвестиційних можливостей для соціально-економічного розвитку територій з інтенсивним природокористуванням;
- забезпечення узгодження загальнодержавних інтересів з інтересами територій шляхом збалансованого розподілу коштів, отриманих від плати за природні ресурси, між державними та місцевими бюджетами;
- запобігання порушенням встановленого режиму природокористування.

Таким чином, рекреаційний потенціал відіграє важливу роль у розвитку регіону, створюючи можливості для розвитку туризму, покращення якості життя місцевого населення, та збагачення культурного середовища. Врахування цього потенціалу у

плануванні та управлінні сприяє сталому розвитку, збереженню природних ресурсів та забезпеченню економічного зростання. Інтеграція рекреаційних можливостей з іншими секторами економіки сприяє розширенню інвестиційних можливостей та підвищенню конкурентоспроможності регіону як туристичного напрямку. В цілому, рекреаційний потенціал є важливим фактором регіонального розвитку, який сприяє збалансованому соціально-економічному зростанню та підвищенню якості життя мешканців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горин Г.В. Рекреаційно-туристичний потенціал Західного регіону України у контексті транскордонного співробітництва. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2014. Вип. 2(106). С. 171-178.
2. Дащук Ю.Є. Рекреаційний потенціал регіону як об'єкт наукових досліджень. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства. Економічні науки. 2012. Вип. 126. С. 130-136.
3. Мармуль Л.О. Визначення ефективності функціонування рекреаційних підприємств та відтворення їх ресурсів на засадах системно-структурного аналізу і синтезу. Агросвіт. 2019. № 11. С. 10–15.
4. Огієнко М.М., Огієнко А.В., Бурцев О.В. Теоретичні підходи до вивчення особливостей організаційно-економічного механізму розвитку туристично-рекреаційного потенціалу. Modern Economics. 2020. № 21(2020). С. 166-172.

Сас Людмила Степанівна

д.е.н., професор,

професор кафедри обліку і оподаткування

Каліцун Юрій Євгенович

здобувач ОНР “доктор філософії”

Прикарпатський національний університет

ім. В. Стефаника

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Формування фінансових ресурсів є важливою складовою для успішного функціонування будь-якого сільськогосподарського підприємства. У сучасних умовах, коли сільське господарство відіграє стратегічну роль у забезпеченні продовольчої безпеки та економічного зростання країни, важливо розуміти теоретичні аспекти формування фінансових ресурсів. Відповідно до цього, розгляд теоретичних засад формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств є актуальним і необхідним для підтримки їхньої стійкості та подальшого розвитку.

Так, Опарін В.М. розглядає фінансові ресурси як суму коштів, вкладених у основні та оборотні активи підприємства. Він стверджує, що ці ресурси визначають фінансовий потенціал, тобто здатність підприємства здійснювати витрати з метою отримання прибутку [1, с. 81]. Разом із трудовими і матеріальними ресурсами, фінансові ресурси є важливою складовою ресурсного забезпечення підприємств.

Поддєрьогін А.М. визначає фінансові ресурси як грошові кошти, які перебувають у розпорядженні підприємства, що включають грошові фонди та ту частину коштів, яка використовується у формі не фондів активів. Основними джерелами цих ресурсів є власні та залучені кошти підприємства [2, с. 145].

Романенко О.Р. вважає, що фінансові ресурси є матеріальним вираженням фінансових відносин між господарськими суб'єктами. Це акумульовані підприємством грошові кошти з різних джерел, які надходять у господарський обіг і використовуються для задоволення його потреб [3, с. 79].

Василик О. визначає фінансові ресурси як грошові накопичення і доходи, що утворюються під час розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту. Ці ресурси концентруються в відповідних фондах для забезпечення безперервності розширеного відтворення і задоволення інших суспільних потреб [4, с. 56].

На думку Лайка П. та Мниха М., фінансові ресурси – це сукупність грошових коштів у фондовій, не фондовій або матеріальній формі, які призначені для виконання зобов'язань, здійснення поточних витрат і витрат на забезпечення розширеного відтворення [5, с. 94].

Таким чином, фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств становлять сукупність грошових коштів, що є в розпорядженні підприємства, а також інші матеріальні цінності, які використовуються для здійснення господарської діяльності. Ці

ресурси включають власні кошти підприємства (наприклад, його власний капітал), а також залучені кошти (позики, інвестиції) і можуть бути використані на різні цілі, включаючи покриття поточних витрат, розширення виробництва та розвиток господарської діяльності.

Усі джерела накопичення фінансових ресурсів, як власні, так і залучені чи позичені, класифікуються на внутрішні та зовнішні (рис. 1). Внутрішні джерела включають власні кошти підприємства, отримані з внутрішніх джерел, таких як прибуток, амортизаційні відрахування та інші внутрішні джерела. Зовнішні джерела фінансування охоплюють позичкові кошти від банків, інвестиції, одержані від іноземних інвесторів, а також інші зовнішні джерела капіталу.

Оптимальний вибір співвідношення між власними, залученими та позиченими коштами є ключовим аспектом управління фінансовими ресурсами. Надмірна залежність від зовнішніх джерел може збільшити фінансові ризики, в той час як обмежене залучення зовнішніх ресурсів може гальмувати розвиток підприємства. Ґрунтовний аналіз вартості та доступності різних джерел фінансування сприяє формуванню збалансованої структури капіталу.

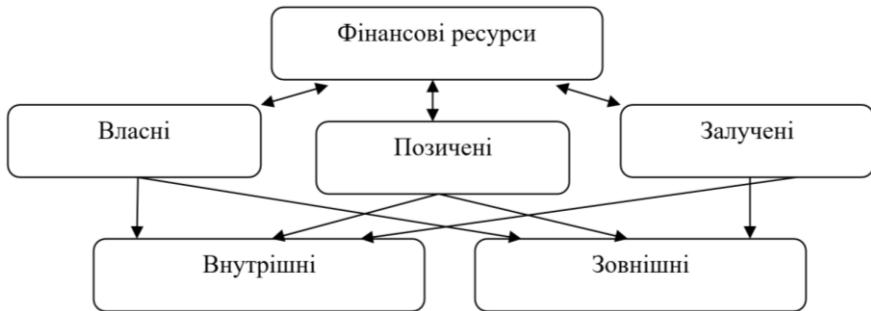

Рис. 1 Класифікація фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств

Фінансові взаємозв'язки аграрного підприємства виявляються через грошові потоки і відображаються у формуванні та використанні його фінансових ресурсів. Це свідчить про те, що структура фінансових ресурсів підприємства визначається його специфічними взаємовідносинами. Особливий характер діяльності сільськогосподарських підприємств базується на використанні земельних угідь як ключового виробничого фактора. У відмінну від інших галузей економіки, де земля функціонує як просторова основа для розміщення виробничих потужностей, в аграрному секторі вона є основним засобом виробництва.

Враховуючи вище зазначене, можна зробити висновок, що фінансові ресурси відіграють важливу роль у функціонуванні сільськогосподарських підприємств. Склад і обсяги цих ресурсів значною мірою залежать від ефективності та масштабів виробництва. Наявність належних обсягів фінансових ресурсів і їх ефективне управління є ключовими для забезпечення зростання виробничо-економічного потенціалу. Формування необхідних фондів і капіталу для виробничої діяльності вимагає наявності достатніх фінансових ресурсів. Збільшення частки власних коштів сільськогосподарського підприємства сприяє покращенню фінансово-господарської діяльності та забезпечує його стійкий розвиток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія): навч. посібник. 2-ге вид., доп. і перероб. Київ. : КНЕУ, 2005. 240 с.
2. Поддєрьогін А.М. Фінанси підприємств: підручник. кер. кол. авт. і наук. ред. проф. А. М Поддєрьогін. 5-те вид., перероб. та допов. Київ. : КНЕУ, 2004. 546 с.
3. Романенко О. Р. Фінанси: підручник. Київ. : ЦНЛ, 2006. 312 с.
4. Василик О. Теорія фінансів: підручник. Київ: НІОС, 2001. 416 с.
5. Лайко П., Мних М. Фінанси підприємств: підручник для студ. ВУЗів. Київ: Знання України, 2004. 428 с.

Трало І.В.

здобувач вищої освіти гр. МЕДп-231,
Науковий керівник: **Шадура-Никипорець Н.Т.**,
кандидат економічних наук, доцент кафедри
економіки, обліку і оподаткування

Національний університет «Чернігівська політехніка»,
м. Чернігів, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ РИНКІВ ПРАЦІ НА ОСНОВІ ІНТЕГРАЛЬНОГО ПОКАЗНИКА

Ринок праці є серцевиною економіки, яка визначає зайнятість, доходи і рівень життя громадян. Його стан і функціонування впливають на всі сфери суспільства, включаючи політику, соціальні відносини та економічний розвиток.

Так, у контексті сучасної соціальної, політичної і економічної нестабільності і турбулентності в Україні, аналіз ринку праці стає надзвичайно важливим для прийняття обґрунтованих управлінських рішень на всіх рівнях. Інформаційне забезпечення стейкхолдерів, таких як урядові органи, бізнес, громадські організації та інші зацікавлені сторони, даними аналізу ринку праці є ключовим для розробки стратегій соціально-економічного розвитку та прийняття ефективних заходів по покращенню ситуації на ринку праці.

Розвиток інформаційної бази регіональної статистики дозволяє отримувати більш точні, зрозумілі та об'єктивні дані про стан ринку праці на різних рівнях, враховуючи специфіку кожного регіону. Це дозволяє ефективніше виявляти проблемні моменти, тренди та потенційні можливості для розвитку. Для з'ясування регіональних характеристик проведемо комплексну оцінку на основі інтегрального показника адитивного типу, що створить можливість комплексно оцінити стан ринку праці на мезорівні та провести ранжування регіонів України за даною характеристикою.

Для розрахунку інтегрального показника у регіональному розрізі нами було обрано чотири часткові показники, котрі характеризують різні важливі аспекти проявів його функціонування. Враховуючі методичні особливості комплексної оцінки [2] серед індивідуальних індикаторів стану функціонування та розвитку ринку праці обираємо лише структурні або питомі показники:

- середня номінальна заробітна плата, грн. (X_1). Показник є стимулятором оскільки відображає рівень заробітної плати в регіоні, що впливає на добробут населення та узагальнено характеризує вартість об'єкту купівлі-продажу, тобто праці;
- наявний доход на одну особу, грн./ос. (X_2). Цей показник є стимулятором, оскільки чим більший загальний рівень доходів, доступних населенню регіону, тим вищим є рівень життя та споживчий потенціал населення;
- Валовий регіональний продукт (ВРП) на одну особу, грн./ос. (X_3). Показник є стимулятором, оскільки показує економічну активність та продуктивність залученої праці у регіону, що в свою чергу відображає рівень розвитку його економіки та можливості для створення нових робочих місць;

– частка зайнятого населення працездатного віку (X_4). Цей показник виступає стимулятором, оскільки вказує на рівень економічної активності в регіоні. Він опосередковано дозволяє оцінити стан узгодженості між попитом і пропозицією на ринку праці та виступає важливим для визначення ефективності ринку праці і можливостей розвитку економіки регіону.

Обрані нами часткові показники мають різні одиниці виміру, отже їх пряме використання для розрахунку інтегрального індексу не можливо, тобто необхідно виконати етап нормалізації з урахуванням впливу первинних індикаторів на інтегральну характеристику (стимулятори чи дестимулятори). Нормалізацію показників проведемо на основі визначення їх позиціонування відносно мінімального та максимального рівнів відповідного показника для існуючої просторової вибірки [2]. Такий методичний підхід дозволяє подати усі нормалізовані значення первинних показників у діапазоні від нуля до одиниці, отже показники набувають співвимірності виду (табл. 1).

Таблиця 1

Інтегральний індекс стану ринку праці в Україні, 2021 р.*

Регіон	Нормалізовані часткові показники				Інтегральний індекс	
	Y_1	Y_2	Y_3	Y_4	I_{rp}	Ранг
Вінницька	0,139	0,281	0,22	0,657	1,297	12
Волинська	0,028	0,189	0,161	0	0,378	25
Дніпропетровська	0,265	0,423	0,398	0,916	2,002	2
Донецька	0,392	0,09	0,11	0,224	0,816	19
Житомирська	0,047	0,248	0,175	0,552	1,022	16
Закарпатська	0,112	0,152	0,088	0,308	0,66	22
Запорізька	0,277	0,344	0,28	0,748	1,649	5
Івано-Франківська	0,086	0,206	0,156	0,28	0,728	21
Київська	0,332	0,36	0,339	0,783	1,814	3
Кіровоградська	0	0,232	0,208	0,413	0,853	18
Луганська	0,106	0	0	0,755	0,861	17
Львівська	0,144	0,299	0,232	0,65	1,325	9
Миколаївська	0,28	0,28	0,217	0,769	1,546	6
Одеська	0,122	0,342	0,222	0,727	1,413	8
Полтавська	0,193	0,338	0,421	0,587	1,539	7
Рівненська	0,169	0,202	0,13	0,252	0,753	20
Сумська	0,071	0,288	0,187	0,769	1,315	10
Тернопільська	0,044	0,187	0,134	0,231	0,596	23
Харківська	0,093	0,319	0,24	1	1,652	4
Херсонська	0,023	0,234	0,154	0,832	1,243	13
Хмельницька	0,122	0,245	0,178	0,483	1,028	15
Черкаська	0,084	0,251	0,215	0,762	1,312	11
Чернівецька	0	0,168	0,089	0,168	0,425	24
Чернігівська	0,02	0,235	0,227	0,741	1,223	14
м.Київ	1	1	1	0,951	3,951	1

**Розраховано автором за даними [1]*

Групування регіонів України за інтегральним індексом оцінки стану ринку праці (I_{RP}) за статистичними даними 2021 року дозволяє їх розподілити на три групи (табл. 1).

Перша група ($0,378 \leq I_{RP} \leq 1,569$) включає регіони, де стан ринку праці характеризується відносно найгіршими показниками по Україні, тобто можна вважати, що це соціально-економічно проблемні регіони. До даної групи за підсумками 2021 р., включено 20 регіонів, що становить 80% від їх загальної кількості.

Друга група ($1,569 \leq I_{RP} \leq 2,76$) об'єднує регіони, де стан ринку праці є відносно гарним, тобто можна вважати, що це регіони з близькими до загальнонаціонального рівня характеристиками. До даної групи віднесено чотири регіони (16%): Дніпропетровський, Запорізький, Київський та Харківський.

Третя група ($2,76 \leq I_{RP} \leq 3,951$) включає лише один регіон (м. Київ), що вирізняється відносно найкращим ринком праці.

На основі аналізу стану ринку праці в регіонах України за 2021 рік можна зазначити, що є значні відмінності у показниках стану ринку праці, що свідчить про суттєві диспропорції у рівнях економічного розвитку.

Проведений аналіз показників стану ринку праці в регіонах України свідчить про необхідність розробки узгоджених національної, регіональних та галузевих політик, спрямованих на зменшення існуючих диспропорцій, що дозволить гармонізувати економічний розвиток країни та досягти покращення умов праці та життя населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Шадура-Никипорець Н.Т., Гапоненко Г.М., Гутнікова Н.Ю. Регіональні характеристики сучасного стану поводження з відходами в Україні: аналітична оцінка. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2019. №3(19). С.248-256.

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Гадинко Олександр,

Магістр історії, учитель історії Красноільського ліцею №3,

м.Сторожинець,

Чернівецька область, Україна

alexandrugadinco555@gmail.com

ORCID: 0009-0005-3111-0872

ПОВОЄННА ВІДБУДОВА ТА РОЗВИТОК МІСТА СТОРОЖИНЕЦЬ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД: 1918-1940 РР. (РУМУНСЬКИЙ ПЕРІОД)

У роки Першої світової війни (1914-1918рр.), яка повсюдно принесла великі людські жертви та руйнування, у Сторожинці не діяли 2 слюсарні, ткацька фабрика, 2 шкіряних і лісопильний заводи, мукомельні підприємства, постраждало населення. На кінець 1916р.у Сторожинецькому повіті не працював паровий млин, а з 12 водяних млинів не працювало 7. Не діяли лісопильні заводи у Давиденях, Чудині (Чудей), винокурні у Ропчі, Банилові Молдавському. З 9490 десятин землі у 1916р. було засіяно лише 4021 десятин. Начальник Сторожинецького повіту повідомляв Чернівецького губернатора про причини «відсутності на місцях необхідної кількості робочих рук, коней і худоби». Урожай на засіяній площі у 1916р. був вище середнього, але врожай був зібраний нижче середнього, так як працездатне цивільне населення було направлено на примусові роботи [8, с.55], [14, с.213, 215-217].

Після третього вторгнення російських військ, яке супроводжувалося відомим «Брусиловським проривом» в червні 1916р. і тривало до серпня 1917р., як відомо, свої маєтки у Сторожинці полишали такі великі землевласники як Вольф Тітінгер та Самуель Оренштайн. Місцевий землевласник Янку Флондор виконував обов'язки мера, адміністративний чиновник місцевого австрійського суду Шлемко виконував обов'язки муніципального секретаря, тобто був помічником. Одним з членів магістрату був священик Георгій Філієвич. Муніципальна канцелярія почала знову працювати [6, с.269], [14, с.226], [23, с.43]. Ці призначення були здійсненні за сприяння і підтримки нової окупаційної адміністрації. Недивно, що при відступі російських військ комісар Сторожинецького повіту «потурбувався» про охорону маєтку Флондора, до якого з 13 по 14 липня 1916р. був виставлений «військовий озброєний караул» [14, с.229].

Відповідно до «Положення про управління областями Австро-Угорщини, зайнятими по праву війни» від 16 липня 1916р. було утворене воєнне генерал-губернаторство з центром у Тернополі. Станом на 19 вересня 1916р. його територія визначалася відповідними населеними пунктами, шосе та залізницею Берегомет – Сирет – Сторожинець – Сучава [10, с.142-143]. Після реорганізації Чернівецька губернія складалася з 13 повітів (на лютий 1917р.), у тому числі й Сторожинецького. Окрім адміністративних змін складною залишалася й соціально-економічна ситуація в місті. У вересні 1916р. відділення Всеросійського земського союзу надало у Сторожинецькому

повіті безкоштовно допомогу 300 нужденним, які її вкрай потребували. Оскільки норми були низькими, то видавали лише борошно і крупу без солі і цукру [14, с.240]. За повідомленнями начальника Сторожинецького повіту від 17 листопада 1916р. був відкритий спеціальний благодійний комітет, який надавав нужденним безкоштовну допомогу. Із 50 тис. населення у Сторожинецькому повіті її потребували до 2 тис. осіб [4, с.305]. Станом на 1917р. у Сторожинецькому повіті нараховувалося лише 1042 коней та 809 голів великої рогатої худоби. Для порівняння у 1910р. їх кількість становила 6351 коней та 22553 голів великої рогатої худоби відповідно [14, с.215].

Після лютневої (березневої) революції 1917р. у Російській імперії царські органи влади у Сторожинці були ліквідовані. Влітку 1917р. солдати 109 батальйону російської армії громили маєток поміщика Я.Флондора. Для захисту поміщика і його маєтку начальник Сторожинецького повіту викликав козаків [8, с.73, 78]. Остаточо російські війська залишають Сторожинець наприкінці червня – на початку серпня 1917р. Новим виконуючим обов'язки бургомістра став пан Ратцький, Шлемко залишився виконувати обов'язки муніципального секретаря [11, с.548], [21], [23, с.43].

Бойові дії на Східному фронті Першої світової війни добігали свого завершення. 3 серпня 1917р. Сторожинець знову опинився під скіпетром австро-угорських військ [23, с.43, 197-198]. Остаточо військові дії на східному фронті припинилися 28 листопада 1917р. коли ворогуючі сторони (Австро-Угорщина, кайзерівська Німеччина і Російська імперія) сіли за стіл переговорів. Такі домовленості було досягнуто між російськими, австро-угорськими та румунськими військами 8 та 9 грудня 1917р. [7, с.203-204], [13, с.298]. Відомо, що у 1917р. через місто проїжджали німецький імператор і прусський король Вільгельм II (1888-1918рр.), а також видатний шведський географ, топограф, дослідник та письменник Свен Хедін (1865-1952рр.). А в січні 1918р. останній імператор Австро-Угорської імперії Карл I (1916-1918рр.) приймав військовий парад солдатів на полях у Сторожинці позаду церкви св.Георгія та костелу св.Анни. Від лютого морозу декілька солдатів впали від нечуваного холоду. Водночас українські нерегулярні війська на кілька днів зайняли Сторожинець [23, с.43, 197-198].

Військові дії припинилися, проте нечувані наслідки залишилися. За всі роки війни та неодноразових військових інвазій адміністративні та цивільні житлові будинки, інша інфраструктура у центрі міста були вщент зруйновані (пошта, гімназія, суд, електростанція, міст), населення потерпало від голоду та холоду. Недивно, що 21 вересня 1918р. кореспонденція газети «Vorwarts» повідомляла про бідуювання населення краю, в тому числі і міського населення Сторожинця: «Працююче населення Сторожинця одержує по ½ кукурудзяного борошна один раз на місяць на одну людину. Директор магістрату обіцяв поліпшити постачання населення продовольством проте нічого не змінилося, становище залишилося таким же. До того ж при розподілі продуктів харчування поміщики і власть імущі часто порушують існуючі з цього питання положення» [3, с.177]. Цілком зрозуміло, що в жовтні 1918р. селяни спробували взяти маєток Флондора, але румунська «національна гвардія» завадила цьому [14, с.290-291]. Буковинське селянство без національної різниці, схвильоване революційними подіями 1918р., вважаючи, що «стара влада вмерла» (австрійська), не слухали австрійських урядовців, обирало свою владу, вважали землю селянською, оренди не платили, ліс та сервітути вважали за свою власність і відповідно таке робили. Як стверджували Безпалко та М.Кордуба у своїм меморандумі: «Тільки в південній румунській частині Буковини, в

Сучаві, Сторожинці і Кімполунгу прийшло до невеличких розрухів, але й там при допомозі кількох жандармів легко привернено лад» [16, с.78-79]. Коли 11 листопада румунські передові патрулі підступали до Чернівців, то українські військові відділи поспішно відступили до Галичини, а крайовий президент Буковини О.Попович забрався раніше за всіх. Жодного опору з боку буковинського українського уряду не було. З іншого боку румунська сторона зробила від себе все можливе, аби окупація краю відбулася якомога мирно і без зайвого пролиття крові, щоб не справити у той післявоєнний час «прикре враження» на Європу. З огляду на такі події у Чернівцях генерал Задіка зустрів лише натовп переляканих «більшовизацією населення» панів. А в Сторожинці, спадковій власності родини Флондорів, ситуація взагалі виглядала дивною. Член «Румунської національної ради» К.Клайн, який сам влаштував урочисту зустріч, залишив безцінні свідчення тієї зустрічі: «Близько 9-ї години вечора прибув загін...і з розгорнутим триколовим прапором промаршував головними вулицями Сторожинця. Віконниці були зачинені, штори спущені, на вулиці – жодної живої душі. З великими труднощами було примушено одного власника відчинити ресторан, щоб почастувати офіцерів. Сповістив кількох румун про прибуття цього загону, однак окрім пана Георга Жемна ніхто не прийшов». За свідченням цього ж Клайна тільки він сам зустрічав нових визволителів краю на станції Глибока [18, с.106-107], [22]. За іншими даними – до міста прибув румунський загін з 12 військовими та фельдфебелем (сержантом) на чолі за розкладом о 18.00 год. [23, с.197-198].

Отож, 11 листопада 1918р. закінчилася Перша світова війна. З політичної карти Європи зникли багато країн та імперій, у тому числі і Австро-Угорщина (1867-1918рр.). Для герцогства «Буковина», як невід'ємної складової Дунайської імперії, це мало небачені наслідки. Згідно ст.59 мирної угоди у Парижі (Сен-Жерменська угода від 19 вересня 1919р.) Австрія відмовлялася від усіх своїх прав на Буковину на користь королівської Румунії. 26 і 29 вересня 1919р. декрет про приєднання Буковини до Великої Румунії було ратифіковано сенатом і палатою [17, с.58-60]. Остання отримала від Австрії у спадок поліетнічний край із особливою специфікою політичного та економічного управління.

Не дивлячись на «найвищий маніфест» від 16 жовтня 1918р. Його Величності імператора Карла I Габсбурга (1916-1918рр.), бурхливі дебати українського політичного бомонду протягом жовтня-листопада 1918р., незважаючи на рішення проведеного 3 листопада Буковинського віче у Чернівцях, румунські політичні кола здійснили протягом цього періоду швидкі військово-політичні та ідеологічні заходи з приводу приєднання Буковини до Румунії.

Одним з найбільших прихильників «братнього єднання з Великою Румунією» був Президент Румунської Національної Ради у Чернівцях (27.10.1918р.), президент державного секретаріату Ради Консиліуму Буковини, державний секретар юстиції (12.11.1918р.), керівник Генерального Конгресу Буковини (28.11.1918р.), міністр знань, освіти і науки (18.12.1918-15.04.1919рр.), видатний державний діяч, політик і патріот, уродженець міста Сторожинець Янку Флондор (16.08.1864-19.10.1924рр.) [24], [25]. Після зайняття румунськими військами всієї Буковини 12 листопада 1918р. був запроваджений надзвичайний стан, який наказом командира 8-ї дивізії румунської армії генерала Я.Задіка від 13 (26) січня 1919р. перейшов у стан облоги, який тривав до стабілізації суспільно-політичного та військового стану в регіоні [2, с.124-130], [4, с.326-330]. Так, у 1919р. в одному з циркулярів коменданта жандармського батальйону

«Молдова» зазначалося, що в адрес командування 8-ї дивізії, батальйону «Молдова» та нового уряду Буковини надходили численні скарги з приводу постійних реквізицій, які мали місце у Сторожинці, на користь жандармського посту [8, с.117]. Того ж 1919р. Сторожинець був перейменований у Флондорени, за прізвиськом спадкоємного власника даного населеного пункту, проте нова назва не прижилася, оскільки таке рішення місцева громада частково не сприйняла [12, с.190], [20, с.58-59], [23, с.44-45]. Жителі міста опинилися у нових реаліях суспільно-політичного та економічного життя та у складі нової держави – королівської Румунії, перебування під якою тривало до червня 1940р.

Після закінчення Першої світової війни розпочався довгоочікуваний період повоєнної відбудови міста. Сліди війни було видно повсюдно і ще довго. Так, у 1923р. було виявлено тіла 17 загиблих воїнів російської армії у Жадові та здійснено їх перепоховання на кладовищі у Сторожинці [23, с.198]. Сьогодні ця братська могила полеглих солдатів австро-угорської, німецької та російської армій знаходиться у Сторожинці на старому цвинтарі, яка була утворена у повоєнний період з поодиноких могил, що знаходились в околицях Сторожинця та прилеглих сіл. На могилі 1926р. було споруджено пам'ятник, на вершині якого розташовувався традиційний для воєнних пам'ятників Першої світової війни (1914-1918рр.) бронзовий орел. За часів радянського режиму пам'ятник був сплюндрований, зникли пам'ятні таблиці та бронзовий орел. Лише в 1993-1994рр. численними стараннями римо-католицької парафії м.Сторожинець цей пам'ятник був відновлений, але не в оригінальному вигляді.

Долати повоєнні економічні труднощі та соціальні негаразди сприяли відкриті кордони з Румунією, які мали нові географічні окреслення та політико-адміністративні рішення. Так, відповідно до нового «Закону про адміністративну уніфікацію» від 14 червня 1924р., що вступав у дію з 1 січня 1926р., територія краю поділялася на 5 повітів. Був утворений також Сторожинецький повіт з центром у м.Сторожинці [1, с.83-85]. Місто Сторожинець зберегло за собою міський статус. На той час у Сторожинці мешкало 3 тис. українців, 4 тис. румунів, 6 тис. німців, поляків, євреїв [16, с.45]. За новим Законом оновлений Сторожинецький повіт значно збільшився у своїх межах і включав до себе населені пункти Вижицької, Вашковецької і Сторожинецької волостей (73), приєднавши також Вижицю, Вашківці та Глибоку. Відбулось розширення також міського управління (магістрату) – відкрилися посади нових адміністративно-політичних відділів. Довгий час бургомістром Сторожинця був Шербан Флондор, один з синів Янку Флондора, секретарем общини з 1919 по 1940рр. – Палдюк, який раніше змінив своє прізвище на Паладі [23, с.44-45]. 4 квітня 1931р. незалежний безпартійний часопис «Час» повідомляв, що у суботу бургомістр Сторожинця Шербан Флондор подався з 11 радниками «до демісії». Причиною було те, що громадська рада «зробила обструкцію при бюджеті» міста.

З'явилося бюро записів громадянського стану, нове податкове відомство (фінансове управління), кадастрове відомство, повітовий трибунал (нова судова реформа здійснювалася на підставі закону від 28 листопада 1925р. і вступала в дію з 1 січня 1926р.), колегія з 27 адвокатів та 2 нотаріальні канцелярії, палата мір та ваги. У цей час у місті діяли державне технічне відомство, яке зналося на планах, проведенні, збереженні державних і повітових доріг, мостів, а також займалося будівельними справами і кордонами міста. У 1928р. міське управління створило власне відомство у справах будівництва. Керівником цієї установи був висококваліфікований інженер Мартін

Штробель, інженери Отто Рьоріх, Роберт Кьолер, майстер шляхів сполучень Хрiстiан Шваб. У місті працювало ще відомство та уповноважений у справах контролю води і рівня річки та укріплення берегів Серету. Слід зазначити, що працівники всіх цих відомств були фахівцями і високоосвіченими спеціалістами своєї справи, а в розмові з клієнтами – тактовними.

У місті працювало також господарське відомство, яке займалося статистикою, орними землями, пасовиськами, лісами, лугами, земельними ресурсами, земельними відносинами. Сільськогосподарський комісар регламентував статистичні питання у справах лісу і полювання. Сільськогосподарська палата захищала перш за все інтереси селян, великих землевласників та поміщиків. Тут головував президент з числа почесних землевласників (газда-господар), завідувачий торговим відомством, 3 агрономи і декілька посадових осіб з числа торгівельної канцелярії. У місті працювали також крайові ветеринарне та оздоровче відомства. Перше слідувало за станом здоров'я великої і малої рогатої худоби. Для розвитку місцевого тваринництва це відомство докладало чимало зусиль. Лише завдяки спільній співпраці ветеринарного відомства та сільськогосподарської палати тваринництво як окрема галузь досягло свого найбільшого розвитку. Поголів'я худоби постійно демонстрували на регулярних виставках. Воно було чисте у виведенні та здорове. Ветеринарної епізоотії у свиней чи курей взагалі не було. Рідкісним випадком були випадки виникнення ящура. Регулярно проводився санітарний контроль свинини, яловичини, курятини, постійно надавалися поради щодо правильного утримання поголів'я худоби у домашніх господарствах. Окрім того міські ветеринари дивилися за якістю м'яса та належним забиттям худоби. Забивали худоби на бойні, яка працювала щодня з 16.00 год. Це приміщення також збереглося до наших днів. Забивали худобу без оглушення. За рішенням міської ветеринарної комісії у 1936р. худобу вже забивали спеціальними засобами оглушення [23, s.46-47, 59].

У міжвоєнний період у Сторожинці остаточно сформувався жандармський підрозділ і легіон. Тут служили офіцери, вахмістри і 30 жандармів. Всі вони мали відповідно до цієї професії обов'язкову вищу освіту і виховання! Зазнало змін і поліцейське відомство, яке з міського перетворилося у державне за характером і виглядом. Поліцейський інспекторат перетворився на поліцейський префекторат. Керував установою – поліцейським вахмістр. До префектури входили декілька комісарів. У цей час зазнала змін і поліцейська уніформа. Вона була коричневою і складалася з жакету, штанів для верхової їзди (рейтузи) з обмотками на ногах. Головним убором була плоска шапка (картуз). Працівники цього органу були озброєні пістолями, а в неспокійний час – карабінами. Городяни називали їх карабінерами. Поліція слідувала за порядком у місті, патрулювали вулиці, дороги, школи. Першим поліцейським префектом у Сторожинці був німець В.Гофманн [23, s.65-66].

У Сторожинці працював також шкільний ревізорат, державне монопольне управління (тютюнові та алкогольні напої перебували під державним контролем), фінансова митниця, управління призивного повіту, відомство соціального страхування. Остання установа була введена в дію відповідно до закону про соціальне страхування від 1932р. по всьому королівству.

У місті діяла пожежна команда, торговельна палата та повітовий шпиталь (лікарня). Лікарня була однією з кращих в регіоні, містила операційний зал, зал для стерилізації, аптеки, рентгенівське відділення. Для інфекційних хворих було навіть збудоване

спеціальне ізольоване приміщення. Поряд знаходилося приміщення для покійних. Всі ці приміщення збереглися до наших днів і заходяться по вул. П.Видинівського. Директором лікарні був висококваліфікований спеціаліст, фахівець, доктор медицини Ромуальд Кешман, який керував установою включно по 1939р. В 1919р. із Радівців до Сторожинця прибув німець Рудольф Бучек, який відкрив у місті аптеку з продажу лікарських та господарських товарів, предметів санітарної гігієни та косметики. Як відомо, перша аптека у Сторожинці була відкрита ще у 1855р. поляком Карчевські, який прибув сюди з Галичини. Другий аптекарський магазин у цей час був відкритий в 1928р. купцем Кассваном. Конкуренція між обома власниками аптек досягла свого піку у 1935р. Час від часу тодішні газети повідомляли про різні трагічні випадки з життя жителів міста. Так, газета «Час» у 1931р. писала, що у неділю зі Сторожинця виїхало авто у напрямку Чернівців. Біля ринку Розенштока, неподалік міста, «уломила ся нагло вісь авто». Одночасно з противної сторони «над'їхали два вози». Важко покалічилися пасажир Др.Франц Єнджейовський, дружина, дитина і «власитель верстату... Тадей Шеремета». Всіх чотирьох було негайно відправлено у лікарню до Сторожинця.

Як відомо через Сторожинець проходила державна залізниця, побудована ще у 1886р., яка з'єднувала ще між собою Глибоку та Берегомет над Серетом. Її довжина становила 53 км. Залізниця була побудована типово австрійськими стандартами. Перший поверх становив зал очікування першого та другого рівня класу подорожі, поряд же – очікувальне приміщення третього класу з лавицями та столами з дерева. Пасажирів 1 і 2 класів очікували поїзд у приміщенні з спеціальними стільцями. В іншому приміщенні знаходилося касове віконечко і міська довідкова контора з обслуговування туристів, залізнично-технічна апаратура, телефон, кіоск з продажу квитків, був встановлений шлагбаум. В іншому приміщенні заходила кімната для відправлення товарів. На першому поверсі приїжджі користувалися службовою квартирою за необхідності, а на другому – милувалися мансардою. Вокзал, складські приміщення та депо під час Першої світової війни зазнали суттєвих руйнувань, але згодом були дещо відновлені. На сьогоднішній день залізниця знаходиться по вул. Ю.Федьковича у зміненому вигляді [23, s.69-70].

У місті працював поштамт, який також зазнав суттєвих руйнувань у роки Першої світової війни, був переміщений в 1935р. у компактний колишній «Німецький Дім». Функціонувало також телеграфне приміщення та успішно діяла поштова каса, відсилалися листи, пакети. Відправлення прибували 4 рази в день поштовим об'їздом. Клієнти отримували свої замовлення щодня. Така система роботи була дуже ефективною та добре налагодженою.

Після війни була відновлена також робота електростанції, але не в повній мірі. Через кам'яновугільні газові мотори вартість електроенергії у Сторожинці була найвищою в цілій краї. Були також відремонтовані каналізація, лікувальні купальні та лазня, відновив роботу Народний сад. З часом приміщення купалень були переобладнані під квартири державним службовцям. Водопровідна вода у місті була визнана однією з дослідницьких установ у Відні найкращою лікувальною водою у краї. Жителі Сторожинця докладали нечуваних зусиль для відбудови міста та досягнення довоєнного рівня свого життя. У 1924р. через р.Серет був побудований через ризик обвалу новий міст. Однак, були і природні катаклізми, які приносили сильні руйнування. Так, у 1928р. сторожинчани дуже потерпіли від найбільшої повені, яка тут колись була. Повінь була такої руйнівної сили, що змінила навіть русло річки.

У місті діяв також професійний клуб мисливців, членами якого були лише фахові стрільці. До наших днів дійшов також мисливський будинок Й.Оренштайна, який знаходиться на хуторі Майдан. Розвивалася торгівля, ремесла, місцева промисловість. Так, у місті після війни діяла шкіряна фабрика, яка цілком забезпечувала місцеві потреби. У 1919р. його працівники страйкували і вимагали підняття заробітної плати та зниження тривалості робочого дня. Такі страйки з економічними вимогами робітників у подальшому проходили майже щороку. Після війни поступово почали з'являтися численні магазини та склепи, власниками яких переважно були євреї, кондитерські фірмові магазини та пекарні, ковбасні цехи, майстерні з пошиття, крою та продажу одягу, взуття, полотен, столярні цехи і трачки, готель-ресторан. Великими землевласниками вважалися Янку Флондор, Йозеф Оренштайн, Штайнерка (жила на Криві, володіла спиртзаводом та землями, які тягнулися до села Нові Бросківці), родини Гарагів, Форніків, Перчиків. У Сторожинці (на Лісківцях) діяла також трикотажна фабрика, спиртзавод (знаходився в районі лісового коледжу), мебельний цех (знаходився в районі музичної школи), магазини господарського призначення, у яких продавалися різноманітний сільськогосподарський, ремісничий та інший реманент: плуги, борони, сокири, молотки, цяхи, дрти, рубанки, пилки, швайки, ціпи, розпиля, бляхи, колеса тощо. Так, станом на 1938р. у Сторожинці працювали 2 цегельні і 2 текстильні фабрики, 4 великих майстерні з виробництва меблів, карет, воріт, деревообробні майстерні, 2 водних млина. За своїми професіями сторожинчани були шевцями, кравцями, пекарями, комерсантами, м'ясниками, будівельниками, кушнірами, бондарями, теслярами, кельнерами, нотаріусами, державними службовцями. Незважаючи на профіль зайнятості і поліетнічну строкатість населення шанованими були «і швець, і жнець, а на дуду грець». За порядком, чистотою і затишком у місті доглядали всі. Кожна родина, незалежно від її статусу і прав, доглядала за своєю прилеглою територією та прилягаючою ділянкою дороги. Дороги були гравійованими і вистеленими спеціальним плоским камінням. Тротуари закладалися теж плиткою, привезеною з Австрії спеціальними продавцями і укладалися фаховими майстрами. Мешканці міста займалися сільським господарством, садівництвом, різними ремеслами, працювали на промислових об'єктах. Жителі вирощували картоплю, кукурудзу, овес, ячмінь, жито, просо, люцерну, гречку, коноплі, буряк та багато інших зернових та городніх культур. Стан сільського господарства не був нищій промислового. Добротний сільськогосподарський реманент можна було вільно купити та в достатній кількості. Розвиток агрокультури періодично розглядався на різноманітних конгресах, конференціях, землеробських зібраннях. Наприклад, 22 вересня 1931р., як повідомляв часопис «Час» від 25 вересня, відбулася конференція хліборобів у м.Чернівці. На цьому заході присутніми були заступники з повітів Сторожинець, Хотина і Сучави. На конференції було схвалено скликати конгрес хліборобів ще 4 жовтня. У конгресі взяли участь президенти рільничих камер згаданих повітів і заступники сільськогосподарських організацій. На конгресі розглядали наступні питання: 1. Звіт про загальний стан хліборобства; 2. Розв'язання питання хліборобських боргів; 3. Хліборобські податки; 4. Реалізація хліборобських продуктів. Бюро конгресу знаходилося у Чернівцях. До секретаріату конгресу як правило зверталися з різними проханнями та питаннями. Протягом липня-вересня 1931р. був вибраний підготовлюючий комітет для роботи у цих справах. Інший подібний повітовий господарський конгрес «в справі оздоровлення господарських відносин» відбувся у Сторожинці 29 листопада 1931р. у залі пана Шлемка. «Рільників-українців запрошували масово».

У місті була добре розвинута також фінансово-банківська система. Відомо, що у Сторожинці протягом 1900-1931рр. діяв кредитно-ощадний банк Пауля Лібенвайна, чий син Дегенгардт Лібенвайн склав безцінні мемуари – книгу про історичне минуле м.Сторожинець. Дана родина виїхала з міста у червні 1940р. в Німеччину. Одразу ж після його ліквідації у 1930р. у місті з'явився філіал німецького сільськогосподарського банку м.Чернівці – «Deutsche Landwirtschaftsbank Czernowitz», який зачинився у 1936р. Одразу ж після закінчення Першої світової війни у місті кілька акціонерів «заснували східний банк» – «Ost-bank A.G.», який теж довго не працював і незабаром зачинився. У 1935р. тут з'явився також ще один філіал Чернівецького банку – «Banka Romaneasca», який пропрацював до 1940р. [23, с.80-90]. Безперечно, на фінансовий стан і банкрутство банків теж вплинула світова економічна криза 1931-1933рр. Жорстка конкуренція і неминуче банкрутство торкнулося у місті багатьох комерсантів.

За переписом населення від 29 грудня 1930р. у м.Сторожинець проживало 8.611 чол. [19]. За іншими даними – 8695 чол.: українців – 853 (9,8%), німців – 655, поляків – 1070, румунів – 3390 (38,9%), євреїв – 2480, інших – 300. Сторожинець мав «найменший надвишок народжень над смертністю». Річний приріст міста у 1935р. становив 7%, у 1936р. – 13,2%, 1937р. – 10,9%. Кількість жителів повіту становила 169.894 тис. населення. Останній перепис населення проводився у серпні 1941р., який показав кількість жителів міста 6610 чол. [13, с.430, 440]. Порівняно з іншими містечками Буковини Сторожинець за кількістю населення стояв на другому місці після Чернівців.

Відповідно до королівського декрету в 1931р. місту Сторожинець було підтверджено новий герб: «На срібному тлі зелена ялина на чорній землі» без будівель. Щит увінчувала міська корона з п'ятьма вежами (знак повітового міста) [9, с.327], [15, с.161]. 4 травня 1934р. всі городяни дружньо відзначали спільне свято – тридцятиріччя міста. У цей недільний день проводився святковий ярмарок, який затягнувся аж до вечора. У церквах били дзвони, а ввечері у місті метушилися всі – від малого до великого.

Відновлене сільське господарство, промисловість, ремесла, фінанси, відбудована інфраструктура практично створили всі умови для післявоєнного економічного піднесення та розвитку м.Сторожинець у всіх сферах життя. В культурному, освітньому й церковному відношенні місто також продовжувало набирати свій потенціал.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Буковина 1918-1940рр.: зовнішні впливи та внутрішній розвиток (матеріали і документи). – Чернівці: Зелена Буковина, 2005 – 328 с.
2. Народне Віче Буковини 1918-1993. Документи і матеріали – Чернівці: Прут, 1994 – 144с.
3. Під колоніальним гнітом. Документи і матеріали / Ред. колегія М.Іванеско, упорядник В.Ботушанський – Ужгород: Карпати, 1986. – 206с.
4. Споконвічна українська земля. Документи і матеріали – Ужгород: Карпати, 1990. – 467с.
5. Антошкіна Л. Особливості буковинського пограниччя: історія культурного полілогу: монографія/Лідія Антошкіна, Олександр Гадинко, Гелена Красовська, Петро Сигеда, Олексій Сухомлинов. – Донецьк: вид. «Ноулідж», 2010. – 237с.
6. Ботушанський В. Сільське господарство Буковини (друга половина XIX – початок XX ст.) – Чернівці: Золоті литаври, 2000. – 340с.
7. Буковина. Історичний нарис. – Чернівці: Зелена Буковина, 1998. – 416с.
8. Васюк Л.И. Революционное движение на Буковине в конце XIX – начале XX в. –

Львов: Свит, 1990. – 144с.

9. Гречило А., Савчук Ю. Герби міст України (XIV-XX ст.). – К.: Брама, 2001. – 400с.
10. Заползовський В. Буковина в останній війні Австро-Угорщини 1914-1918. – Чернівці: Золоті литаври, 2003. – 284с.
11. Історія міст і сіл Чернівецької області – К.: УРЕ АН УРСР, 1969. - С.546-558.
12. Карпенко Ю.В. Топонімія Буковини. – К.: Наукова думка, 1973. - 238с.
13. Квітковський Д., Бринзан Т., Жуковський А. Буковина, її минуле і сучасне. – Париж-Філадельфія-Детройт: Зелена Буковина, 1956. –967с.
14. Компанієць І.І. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX ст. (1900-1919рр.). – К.: АН УРСР, 1960 – 368с.
15. Панченко В.О. Міські та містечкові герби України. – К.: Просвіта, 2000. – 186с.
16. Піддубний І.Буковина, її минуле й сучасне: суспільно-політичний нарис із малюнками і мапою Буковини. – Чернівці: Зелена Буковина, 2005. -216с.
17. Прокопович Е. Кінець австрійського панування в Буковині. – Чернівці: Золоті литаври, 2004. – 80с.
18. Романець О., Михайлина П.В. – Неспроможність буржуазних і буржуазно-націоналістичних фальсифікацій історії радянської Буковини. – К.: Наукова думка, 1987. – 231с.
19. Газета Час – 1933. – число 1702
20. Карпенко О.Ю. Окупація Північної Буковини боярською Румунією і боротьба трудящих мас проти окупаційного режиму (1918-1919рр.) // Український історичний журнал, 1966. - №10. – С.56-62
21. Малишко В.М. Сторожинець//Радянське село. – 1967. – 15 квітня
22. Малишко В.М. Сторожинець // Радянське село. – 1967. – 18 квітня
23. Liebenwein D. Storozynetz. Buchenland – Bukowina. Beschreibung und Erinnerungen. – Darmstadt: 1983. – 206s.
24. Arcasul – 24 Noiembrie - 1998 а.
25. Arcasul – 21 Octombrie - 1999 а.

Ільницький Владислав,
аспірант I року навчання

*Державна установа «Інститут всесвітньої історії
Національної академії наук України»*

м. Київ, Україна

ilnitskiy.vladislav11@gmail.com

ORCID: 0009-0005-4774-8803

МАСОВІ ДЕПОРТАЦІЇ ТА ЕТНІЧНІ ЧИСТКИ АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ВІРМЕНІЇ НАПРИКІНЦІ ХІХ - НА ПОЧАТКУ ХХ СТ. ЯК ІНСТРУМЕНТИ ВИРІШЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ

Історія регіону Південного Кавказу, зокрема двох його ключових держав - Азербайджану та Вірменії, сповнена трагічними подіями, що мали значний вплив на етнічний склад населення та геополітичну ситуацію на даних територіях. Одна з найбільш драматичних сторінок цього періоду пов'язана з масовими депортаціями та етнічними чистками азербайджанського населення на території Вірменії наприкінці ХІХ - на початку ХХ століття. Ці події були ініційовані вірменськими націоналістичними рухами, зокрема партією "Дашнакцутюн", яка активно діяла в цей період.

Масові депортації та знищення азербайджанців на території Східної Вірменії та Карабаху призвели до значних змін в етнічному складі цих регіонів. Вірмени стали кількісно переважати на демографічній карті цих територій, що створило нові передумови для майбутніх конфліктів. Розмитість як територіальних кордонів на які претендували майбутні незалежні держави Вірменія та Азербайджан, так і відсутність чіткості території розселення та проживання азербайджанців і вірмен стали основною причиною довготривалих територіальних суперечок між двома народами, що продовжують мати значний вплив на політичну та соціальну ситуацію в регіоні до сьогоднішнього дня.

У даному дослідженні автор намагається зрозуміти причини та описати наслідки масових депортацій і етнічних чисток азербайджанців у Вірменії, а також визначити їх роль як інструментів вирішення територіальних конфліктів. Зокрема, особливий акцент робиться на висвітленні історичного контексту цих подій, ролі націоналістичних рухів, та їхнього впливу на політику та демографічну ситуацію в регіоні.

Вже на початку ХІХ ст. близько 80% населення «Іранської Вірменії» (територія Східної Вірменії, що входила до складу Перської імперії династії Каджарів; натомість територія Західної Вірменії входила до складу Османської імперії і на сьогоднішній день ці землі залишаються у складі сучасної Туреччини) були мусульманами (перси, тюрки та курди), тоді як вірмени-християни становили меншість серед місцевого населення, а саме - приблизно 20% [1]. В результаті Гюлістанського (1813 р.) і Туркманчайського (1828 р.) мирних договорів Персія була вимушена поступитися територіями Східної Вірменії на користь Російській імперії [2] [3].

Після того, як російська адміністрація взяла під контроль території Східної Вірменії, етнічний склад даного регіону змінився, і, таким чином, вперше за понад чотири століття перебування вірменських територій в складі Перської імперії Каджарів етнічні вірмени знову почали складати більшість в даній частині історичної Вірменії [4]. Нова російська адміністрація заохочувала переселення етнічних вірмен в нещодавно приєднані райони Східної Вірменії із територій Персії (оскільки в центральних районах даної держави все ще проживала велика частка сімей вірменських торговців) та Османської імперії, де вірмени переживали цілу низку утисків з боку імперської турецької влади через те, що вони були християнами – вірмени мали платити додатковий податок, захист їх приватного майна нічим не гарантувався, діяльність вірменських шкіл та церков всіляко обмежувалася і т. д. У результаті до 1832 року чисельність етнічних вірмен в регіоні Східної Вірменії зрівнялася з кількістю мусульман-азербайджанців [5]. При цьому варто наголосити на тому, що тільки після Кримської війни та російсько-турецької війни 1877–1878 років, які призвели до чергового переселення вірмен з територій Османської імперії, етнічні вірмени знову створили тверду більшість місцевого населення у Східній Вірменії [6]. Тим не менш, у місті Ерівань (сучасна назва - Єреван) довгий час залишалася більшість саме азербайджанського населення - аж до двадцятого століття, коли в результаті подій 1905-1907 та 1918-1920 рр. азербайджанці були депортовані або знищені силами вірменських військових загонів в ході подій революції та вірменсько-азербайджанської війни [6].

Для того, щоб краще зрозуміти процеси зміни демографічної ситуації на територіях Східної Вірменії на користь вірмен, варто подати характеристику термінології, яку використовувала російська імперська адміністрація, коли робила перепис місцевого населення своїх територій. Термін «татари», яким росіяни позначали азербайджанців в різних статистичних даних, що описували демографічну ситуацію всередині Російської імперії, стосувався тюркомовних мусульман (шиїтів і сунітів) Південного Кавказу [7]. На відміну від вірмен і грузин, татари не мали власного алфавіту і використовували персько-арабське письмо [7]. Після подій 1917-1918 рр., в результаті подій двох революцій та Громадянської війни в Росії, на території Південного Кавказу утворилася незалежна держава - Азербайджанська Демократична Республіка, що спричинило підйом патріотичних та національних почуттів в азербайджанського етносу, який почав себе ідентифікувати не як «кавказькі татари», а як «азербайджанська нація», яка продовжила своє існування в рамках радянської окупації та в емігрантських колах [7]. До 1918 року слово «Азербайджан» стосувалося виключно іранської провінції Азарбайджан, проте вже з періоду проголошення незалежності АДР території «Іранського Азербайджану» сприймалися виключно як частина Персії, а потім – Ірану, а землями, що мали належати азербайджанській нації, сприймалася виключно територія вже сучасного Азербайджану [8].

За словами англійського мандрівника Х. Ф. Б. Лінча, на початку 1890-х років в місті Ерівань проживало приблизно 50% вірменського і 50% мусульманського («татарського» - азербайджанці та перси) населення [9]. Х. Ф. Б. Лінч у своїх записках зазначає, що лише деякі мусульмани в Ерівані були персами (тоді як більшість цієї етно-релігійної групи у Вірменії становили азербайджанці), коли він повторно відвідав місто Ерівань протягом того ж десятиліття [10], а вже сучасні історики Джордж Бурнутян і Роберт Х. Гьюсен вважають, що саме перси описувалися в демографічних звітах населення Ерівані, як «мусульмани», а азербайджанці становили лише незначну частку в рамках даної етно-релігійної групи [11]. Відповідно до Енциклопедичного словника Брокгауза і Ефрона, на

початку XX століття значна частина «кавказьких татар» (тобто азербайджанців) все ще проживала на територіях підросійської Вірменії. Вони нараховували близько 300 000 осіб або 37,5% у російській Еріванській губернії, територія якої приблизно відповідає більшій частині сучасної центральної Вірменії [12].

Більшість азербайджанців в межах Вірменії на початку XX ст. проживало в сільській місцевості і вони займалися хліборобством та килимарством. Азербайджанська етнічна група становила більшість у чотирьох із семи округів губернаторства, включаючи саме місто Ерівань, де вони становили 49% населення (порівняно з 48% вірменського населення) [13]. Проте, у той же час, азербайджанці становили значну меншість на тих землях, які пізніше стали регіонами, що належали Вірменській РСР - Сісіан, Кафан і Мегрі (сучасна провінція Сюнік у складі Республіки Вірменія, а на той час - частина Єлизаветпольської губернії) [13]. Традиційно азербайджанці у Вірменії були майже повністю мусульманами-шіїтами, за винятком Талінського регіону, а також невеликих осередків у Шораялі та навколо Веді, де вони в основному дотримувалися сунітського ісламу [13]. Італійський історик та мандрівник Луїджі Вільярі у своїх записках повідомляє, що у 1905 році в місті Ерівань татари (азербайджанці) були загалом багатшими за вірмен і володіли майже всією землею [13].

У контексті даного дослідження важливо зазначити, що саме XX століття відзначилося в історії азербайджанців періодом дискримінації з боку російської імперської влади та вірменських націоналістичних організацій (зокрема, партії «Дашнакцутюн», яка організовувала масові побиття азербайджанського населення в містах Східної Вірменії в 1905-1906 рр. під час так званої «вірменсько-татарської різанини»), яка завершувалася вимушеними міграціями азербайджанців на терени «Кавказького Азербайджану», або ж землі Османської імперії [14], що призвело до значних змін в етнічному складі Вірменії, хоча, варто відмітити, що незважаючи на ці утиски «кавказьким татарам» вдалося залишитися найбільшою етнічною меншиною на вірменських землях, окрім Нагірного Карабаху. У 1905–1907 роках Еріванська губернія стала ареною зіткнень між вірменами та азербайджанцями, які, як вважають сучасні історики, були спровоковані російським урядом з метою відвернути увагу громадськості від російської революції 1905 року, та, окрім того, пасивність російської губернаторської поліції може аргументуватися тим, що вони прагнули знищити підйом націоналістичних настроїв як у вірмен, так і в азербайджанців, які, на думку імперської влади, прагнули відділитися від Російської імперії та проголосити незалежність на свої землях [14].

Напруженість між вірменами та азербайджанцями на східно-вірменських землях знову зросла після того, як у 1918 році як Вірменія, так і Азербайджан на недовготривалий період стали незалежними державами. Обидві сторони мали цілу низку територіальних конфліктів через те, що їх уряди не могли домовитися з приводу того, де мають пролягати спільні кордони новоутворених країн [33]. Вірменсько-азербайджанська (1918-1920 рр.) та вірменсько-турецькі (1918 та 1920 рр.) війни призвели до посилення націоналістичних та антитуркських (як протитурецьких, так і протиазербайджанських) настроїв, а вплив вірменських біженців з території Азербайджану та Османської імперії (а потім і Туреччини) призвів до масових вбивств мусульман (зокрема, і азербайджанців) у Вірменії, оскільки вони сприймалися ворогами [15], і це, в свою чергу, призвело до того, що практично всі азербайджанці були вимушені втікати до Азербайджану [15]. Німецький історик Йорг Баберовскі пише, що до березня 1918 року 100 000 мусульман зі всієї території Вірменії,

головним чином через гірські перешийки Даралаяз (сучасний Вайоц Дзор) і Нор Баязет (сучасний Гегаркунік), втекли на територію, що була підконтрольна Османській імперії, або були вбиті вірменськими військами; окрім того, 199 сіл, де переважно більшість населення становили «кавказькі татари» були зруйновані відступаючими військами «білих» козаків та вірменських військових загонів [14]. Майже третина від загальної чисельності мусульман (350 тисяч) Еріванської губернії були виселені зі своїх сіл у 1918–1919 роках і були вимушені жити на околицях Ерівані, або вздовж колишнього російсько-турецького кордону у спорожнілих вірменських будинках. У 1919 році урядом Вірменії було видано постанову, в якій зазначалося на праві на повернення всіх азербайджанських біженців до земель Східної Вірменії, в ті місця, де вони раніше проживали, однак даний проект не було реалізовано, оскільки в спорожнілих мусульманських поселеннях вже проживали вірменські біженці із Західної Вірменії, які втікали від наслідків вірменсько-турецьких війн, оскільки, спочатку османські, а потім і турецькі війська вчиняли акти геноциду вірменського населення на своїх територіях, які почалися ще в 1915 р. під час Першої світової війни [13].

Як зазначається в джерелах сучасних азербайджанських істориків, вірменські військові командири та члени націоналістичної організації «Дашнакцутюн» - Андранік Озанян і Рубен Тер-Мінасян - були особливо «успішними» у справі винищення мусульманських поселень і плановій етнічній гомогенізації вірменських регіонів із колись змішаним населенням шляхом заселення їх вірменськими біженцями з Туреччини [12], такі регіони включали Ерівань і Даралаяз [11]. Рубен Тер-Мінасян був незадоволений тим фактом, що азербайджанці у Вірменії живуть на родючих землях, тому він провів щонайменше три кампанії, які були спрямовані на «очищення» від азербайджанців 20 сіл за межами Ерівані, а також кількох населених пунктів на півдні східно-вірменських територій. За словами французького історика (та невістки Тер-Мінасяна) Анахіде Тер-Мінасян, для досягнення своїх цілей він використовував методи залякування та переговорів, але, перш за все, «найдієвішим його методом були вогонь і сталь» і «найжорсткіші методи заохочення» (винищення азербайджанського населення, або позбавлення його засобів існування – спалення та конфіскація особистого майна і т. д.), щоб мусульмани покинули території Вірменії [10]. Знищення мусульманських поселень у Зангезурі та заборона мусульманським пастухам брати свої отари для випаси худоби в Зангезурських полях послужили причиною війни, яка завершилася невдалим наступом Азербайджану в регіоні Зангезуру у листопаді 1919 року [10]. Під час вірменського антирадянського повстання 1921 року, яке завершилося проголошенням вірменської держави відомої як «Республіка Гірська Вірменія» (яка проіснувала між 27 квітня та 15 липня 1921 року), Гарегін Нжде виселив решту азербайджанського населення із Зангезуру, таким чином досягнувши основної цілі вірменських націоналістичних організацій - «ревірменізації» («повернення» вірменської етнічної більшості та вигнання мусульманського населення) східно-вірменських земель [10].

8 квітня 1920 року англійський лорд Джордж Керзон на Паризькій мирній конференції попередив вірменську делегацію про те, що дії «трьох вірменських вождів» - Дро, Амазаспа Срванцтяна і Гюлханданяна, які призвели до знищення татарських сіл та масових вбивств в Зангезурі, Сурмалу, Ечміадзіні та Зангібасарі, нанесли «великої шкоди» їхній справі проголошення та відстоювання незалежності Вірменії на міжнародній арені — лорд Керзон у своїй доповіді посилався на «офіційний татарський звіт» від агенції «Wardrop», який засвідчував про знищення вірменами 300 «татарських» сіл. Керзон також говорив

про різанину 4000 «кавказьких татар», у тому числі жінок і дітей, біля вірмено-турецького кордону та про вигнання 36 000 азербайджанців, яке було спровоковане гарматними пострілами вірменських військ. Газета «Le Temps» також писала, що "протягом червня і липня 1920 року у Вірменії було вбито кілька десятків тисяч мусульман" [7]. У жовтні 1919 року мусульманська влада в Карсі звернулась до Азербайджану з проханням надати кошти для транспортування на їхню територію 25 000 азербайджанських біженців. Азербайджан через вірменського дипломатичного представника в Баку перерахував кошти для допомоги знедоленим 70–80 тис. біженців-мусульман, які проживали на південь від міста Ерівань — 50 тис. із числа цих біженців залежали від гуманітарної допомоги протягом зими, оскільки вірменські війська залишили їх всіх засобів для життя. Пізніше азербайджанські представники повідомили, що в Ерівані проживає 13 тисяч мусульман, а по всій Вірменії - ще 50 тисяч. При цьому варто наголосити на тому, що у північній Вірменії мусульмани жили «прийнятно» із «загалом сердечними» міжетнічними відносинами. 40 000 мусульман, які втекли з Вірменії до Азербайджану, були переселені завдяки виділенню урядом Азербайджану 69 мільйонів рублів [8].

Незважаючи на те, що азербайджанці були представлені трьома делегатами у вірменському парламенті, який складався із 80 місць (при цьому вірмен в азербайджанському парламенті було в рази більше), вірменські політики та суспільство вважали їх «п'ятою колоною Туреччини», що було обумовлено антитюркськими настроями серед вірмен, які були спровоковані масовими жертвами вірмен в ході вірменсько-азербайджанської та вірменсько-турецьких війн – саме цей фактор не дозволяв азербайджанським делегатам у вірменському парламенті ефективно виконувати свою роботу у справі захисту прав місцевого мусульманського населення [3]. У своїй доповіді за червень 1919 року Анастас Мікоян заявляв, що «організоване винищення мусульманського населення у Вірменії загрожувало тим, що могло призвести до оголошення Азербайджаном війни проти Вірменії в будь-яку хвилину» [9]. За даними Кавказького етнографічного збірника АН СРСР на момент 1919 р. «поселення з азербайджанським населенням у Вірменії спорожніли». Російська дослідниця Наталія Волкова у своїх працях пише, що правляча партія Вірменії «Дашнакцутюн» дотримувалася політики «очищення країни від чужинців», яка «була націлена на мусульманське населення», і особливо на ту його частину, що була вигнана з Нор-Баязетського, Еріванського, Ечміадзінського та Шарур-Даралаязського повітів [5]. У вірменських джерелах радянського періоду зазначається, що принаймні 200 000 тюрків і курдів було вигнано з Вірменії в 1919 році в результаті репресивних дій правлячої партії «Дашнакцутюн». Крім того, автор додає, що до моменту радянізації Вірменії в 1920 році на східно-вірменських землях залишилося близько 10 000 тюрків [5]. Інший вірменський історик радянського періоду, Баграт Борян у своїх працях зазначав, що правляча партія Вірменії «Дашнакцутюн» встановила державну владу не для того, щоб покращувати життя вірменського населення, а для «винищення мусульманського населення та пограбування його власності» [2]. Проте, у той же час, турецько-німецький історик Танер Акчам стверджує, що масові вбивства мусульманського населення Вірменії є перебільшеними або навіть відвертими вигадками азербайджанських та турецьких вчених, які були розроблені для того, щоб «зміцнити образ «вірменської небезпеки»» [3].

У висновках в контексті даного дослідження варто підсумувати, що масові депортації та етнічні чистки азербайджанського населення вірменами, які відбувалися наприкінці

XIX - на початку XX століття, стали одним із ключових факторів, що визначили подальший розвиток територіальних конфліктів між Азербайджаном та Вірменією. Ініційовані вірменською націоналістичною партією "Дашнакцутюн", репресивні заходи щодо азербайджанців призвели до суттєвих змін в етнічному складі населення на території Східної Вірменії та Карабаху, де вірмени стали переважати.

Аналіз історичних подій показує, що дані депортації та етнічні чистки не лише мали серйозні гуманітарні наслідки, але й заклали основу для довготривалих геополітичних суперечок. Розмитість кордонів і нечіткість територій проживання азербайджанців та вірмен створили складну і нестабільну ситуацію в регіоні Південного Кавказу. Ці фактори продовжують впливати на політичні та соціальні процеси в регіоні навіть у сучасний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Bournoutian G. The Population of Persian Armenia Prior to and Immediately Following Its Annexation to the Russian Empire, 1826-1832 [Електронний ресурс] / George A. Bournoutian // Wilson Center, Kennan Institute for Advanced Russian Studies. – 1980. – 16 p. – Режим доступу до ресурсу: https://books.google.com.ua/books/about/The_Population_of_Persian_Armenia_Prior.html?id=G3DiAAAAMAAJ&redir_esc=y.
2. Lynch H. Armenia: Travels and Studies. Volume I: The Russian Provinces [Електронний ресурс] / H. F. B. Lynch // London: Longmans, Green, and Co.. – 1901. – 225 p. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.gutenberg.org/cache/epub/51492/pg51492-images.html>.
3. Цуциев А. Атлас этнополитической истории Кавказа (1774-2004) [Електронний ресурс] / Артур Цуциев // Москва: Издательство "Европа". – 2006. – 128 с. – Режим доступу до ресурсу: https://www.academia.edu/39724811/%D0%90%D1%80%D1%82%D1%83%D1%80_%D0%A6%D1%83%D1%86%D0%B8%D0%B5%D0%B2_%D0%90%D1%82%D0%BB%D0%B0%D1%81_%D1%8D%D1%82%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9_%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%B8_%D0%9A%D0%B0%D0%B2%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%B0_1774_2004_%D0%9C_2006.
4. Villari L. Fire and Sword in the Caucasus [Електронний ресурс] / Luigi Villari // London, T. F. Unwin. – 1906. – 265 p. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.armenianhouse.org/villari/caucasus/nakhitchevan-massacres.html>.
5. Байков Б. Л. Воспоминания о революции в Закавказье [Електронний ресурс] / Борис Львович Байков // Архив русской революции. Т. 9. Берлин. – 1923. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.dk1868.ru/history/ZAKAVKAZ.htm>.
6. Kaufman S. Modern Hatreds: The Symbolic Politics of Ethnic War [Електронний ресурс] / Stuart J. Kaufman // Cornell University Press. – 2001. – 58 p. – Режим доступу до ресурсу: https://books.google.com.ua/books?id=2Plw98pTk5wC&dq=azerbaijanis+zangezur&pg=PA58&redir_esc=y#v=onepage&q=azerbaijanis%20zangezur&f=false.
7. Баберовски Й. Враг есть везде. Сталинизм на Кавказе / Й. Баберовски ; [переклад з німецької В. Т. Алтухова]. — М. : Российская политическая энциклопедия; Фонд «Президентский центр Б. Н. Ельцина», 2010. — 855 с.
8. de Waal T. Black Garden: Armenia and Azerbaijan Through Peace and War [Електронний ресурс] / Thomas de Waal // New York: New York University Press. – 2003. – pp. 126-132. – Режим доступу до ресурсу: <https://library.asue.am/open/1876.pdf>.

9. Gauin M. Understanding the Ideological Blockades in Armenia's Contemporary Politics [Електронний ресурс] / Maxime Gauin // Caucasus International. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: [https://www.academia.edu/33681657/Understanding the Ideological Blockades in Armenias Contemporary Politics](https://www.academia.edu/33681657/Understanding_the_Ideological_Blockades_in_Armenias_Contemporary_Politics).

10. Hovannisian R. The Republic of Armenia. Vol. 2. From Versailles to London, 1919-1920 [Електронний ресурс] / Richard G. Hovannisian // Berkeley: University of California Press. – 1982. – 603 p. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.jstor.org/stable/40105354>.

11. Korkotyan Z. The population of Soviet Armenia in the last century (1831–1931) [Електронний ресурс] / Zaven Korkotyan // Yerevan: Pethrat. – 1932. – p. 184. – Режим доступу до ресурсу: https://books.google.com.ua/books/about/%D4%BD%D5%B8%D6%80%D5%B0%D6%80%D5%A4%D5%A1%D5%B5%D5%AB%D5%B6_%D5%80%D5%A1%D5%B5%D5%A1%D5%BD%D5%BF%D5%A1%D5%B6%D5%AB.html?id=2sSGuAAACA&redir_esc=y.

12. Kazemzadeh F. The struggle for Transcaucasia, 1917-192 [Електронний ресурс] / Firuz Kazemzadeh // New York: Philosophical Library inc. – 1951. – pp. 214-215. – Режим доступу до ресурсу: <https://search.worldcat.org/title/The-struggle-for-Transcaucasia-1917-1921/oclc/1943521>.

13. Akçam T. A Shameful Act: The Armenian Genocide and the Question of Turkish Responsibility [Електронний ресурс] / Taner Akçam // New York: Metropolitan Books. – 2007. – p. 330. – Режим доступу до ресурсу: <https://archive.org/details/shamefulactarmen00ak>.

14. Broers L. Armenia and Azerbaijan : anatomy of a rivalry [Електронний ресурс] / Laurence Broers // Edinburgh, UK. – 2019. – 352 p. – Режим доступу до ресурсу: <https://search.worldcat.org/title/1127546732>.

15. Leupold D. Embattled Dreamlands: the Politics of Contesting Armenian, Kurdish and Turkish Memory [Електронний ресурс] / David Leupold // New York. – 2020. – p. 25. – Режим доступу до ресурсу: <https://search.worldcat.org/title/1130319782>.

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Маслак В.І.,

аспірантка ОНП «Дизайн»

Харківської державної академії дизайну і мистецтв

Науковий керівник: Ганоцька О.В.,

кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри графічного дизайну

Харківської державної академії дизайну і мистецтв

e-mail: viktorija.maslak96@gmail.com, ORCID: 0009-0000-9618-4542

АНАЛІЗ ЛОГОТИПІВ НА ЕТНОУПАКОВКАХ: РОЛЬ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ СИМВОЛІВ У ФОРМУВАННІ БРЕНДУ

Вступ. У сучасному світі ринок стає все більш конкурентним, і виробники шукають нові способи виділити свою продукцію серед інших. Одним із ефективних способів привернути увагу споживачів є використання національної культурної символіки в дизайні упаковки та логотипу. Етнічний дизайн включає традиційні культурні елементи, щоб не тільки зберегти національну ідентичність, але й створити унікальні візуальні рішення, які підкреслюють автентичність продукту. Це питання є особливо актуальним для України, де багата культурна спадщина пропонує великий потенціал для творчого використання національної культурної тематики в дизайні. Використання цих елементів у логотипі не тільки підвищує впізнаваність бренду, але й дає споживачам відчуття гордості за свою національну спадщину. Дана стаття присвячена аналізу логотипів на українській етнічній упаковці, дослідженню ролі національних культурних символів у формуванні бренду та оцінці ефективності таких стратегій на ринку.

Метою дослідження є вивчення ролі національних культурних символів у формуванні бренду через дизайн логотипу на упаковці в Україні. Зокрема, мета дослідження – проаналізувати, як використання традиційних українських мотивів у логотипах впливає на привабливість товару для споживачів та збереження національної ідентичності. Крім того, мета – оцінити ефективність стратегії інтеграції етнокультурних елементів в логотип та визначити перспективи його подальшого розвитку на українському ринку.

Виклад основного матеріалу. Етнокультурні символи є потужним інструментом у формуванні національної ідентичності та можуть суттєво впливати на брендинг. Вони включають орнаменти, кольорові схеми, форми та інші візуальні елементи, які мають культурне значення. В українському контексті це можуть бути мотиви з народної вишивки, традиційні орнаменти, символи, такі як тризуб або соняшник, і навіть кольорові схеми, що відображають національні традиції [1].

Логотипи є важливою частиною візуальної ідентичності бренду. Вони допомагають створити впізнаваний образ і можуть ефективно передавати етнокультурні цінності. Розглянемо приклади українських брендів, які успішно інтегрували етнокультурні

символи в свої логотипи, аналізуючи їхню відповідність загальному дизайну упаковки та ефективність на ринку.

Рисунок 1. Оновлений дизайн логотипу острова та ТМ «Хортиця»

Бренд «Хортиця» – українська горілка відома у всьому світі. Назва бренду вказує на походження продукції з України, оскільки це топонім. Торгова марка отримала своє ім'я на честь одного із семи чудес рідної країни – острова Хортиця на річці Дніпро, що розташований у Запоріжжі. Цей острів є унікальним комплексом історичних та природних споруд, які колись належали Запорізькій Січі. На острові була збудована козаками фортеця для контролю за переправами, відбувались підготовки до походів, знаходилась військова база Івана Сірка. Українську горілку, яку виготовляли у козацькому краї, назвали Хортицею – ім'ям місця-символу визвольного руху, організованого українським народом, який відмовлявся будь-кому підкорятися. У 2012 році Global Spirit звернувся до London Brand для оновлення фірмового знаку, щоб підлаштувати його під сучасні реалії. Дослідження показали, що потрібно збільшити емоційний зв'язок бренду та споживача. Новий логотип, який нагадує значок марки автомобіля з двома схрещеними шаблями у кільці, символізує запорізьких воїнів і трохи змінений герб острова [2]. Нову айдентику острів Хортиця отримав у 2021 році (рис. 1). Айдентика враховує все багатство історичного, культурного та природного значення острова. Символічний ряд містить посилання на флору і фауну, історичні епохи, містичні та абстрактні елементи – все, що робить Хортицю унікальною [3].

Рисунок 2. Логотип ТМ «Щедрий Пан»

Українська компанія «Щедрий Пан» виробляє плодоовочеву консервацію та інші товари. Центральним елементом логотипу є зображення чоловіка в традиційному українському вбранні, що включає капелюх та вишиванку (рис. 2). Образ чоловіка з вусами у традиційному одязі викликає асоціації з українською культурою, народними традиціями, почуттям довіри та симпатії, асоціюється з гостинністю та щедрістю – ключовими рисами української культури. Логотип виконаний в традиційних кольорах: червоний, білий, чорний. Логотип «Щедрий Пан» добре поєднується з дизайном упаковки, підкреслюючи її етнічну тематику [4].

Торгова марка «ЗвениГора» ще один виробник української продукції, яка має унікальний фірмовий стиль. Логотип бренду «ЗвениГора» ефективно інтегрує етнокультурні символи, підкреслюючи національну ідентичність та зв'язок з

українськими традиціями [5]. Центральним елементом логотипу є зображення глечика з молоком (рис. 3). Глечик виконаний у червоному кольорі з традиційним орнаментом, що підкреслює національні українські мотиви. Орнамент на глечикі відображає елементи вишивки, які є символом української культури і спадщини. Це зображення поміщене в овальну рамку, яка нагадує сирне вічко, підкреслюючи зв'язок з молочною продукцією. Використання тарілки з вишитим орнаментом також викликає асоціації з гостинністю, традиційною кухнею та культурною спадщиною, що сприяє формуванню позитивного образу бренду [4].

Рисунок 3. Продукт ТМ "ЗвениГора"

Успішний брендинг, що використовує етнокультурні символи, вимагає послідовної стратегії, яка включає в себе не лише логотипи, але й загальний дизайн упаковки, рекламні матеріали та комунікацію зі споживачами. Використання етнокультурних елементів повинно бути цілісним і відображати справжню повагу до культурної спадщини.

Приклади українських брендів, що використовують етнокультурні символи у логотипах, демонструють ефективність таких стратегій. Зокрема, бренди «Хортиця», «Щедрий Пан» і «ЗвениГора» успішно інтегрують етнокультурні елементи у свої логотипи, підвищуючи впізнаваність бренду, зміцнення національної ідентичності та залучення споживачів. Однак існують також виклики, такі як ризик втрати автентичності при адаптації традиційного дизайну до сучасних потреб, необхідність дотримання балансу між традиціями та інноваціями, а також питання захисту інтелектуальної власності.

Майбутні тенденції в використанні етнокультурних символів у брендингу включають подальший розвиток технологій, що дозволяють зберігати автентичність традиційних елементів у сучасному дизайні. Також варто очікувати зростання інтересу до екологічних матеріалів та стійких рішень, які будуть інтегровані з етнокультурними мотивами.

Висновок. Узагальнюючи, можна сказати, що використання етнокультурних символів у логотипах та дизайні упаковки має великий потенціал для розвитку в Україні. Ці елементи допомагають зберігати культурну спадщину, підвищують привабливість продукції та сприяють формуванню унікального бренду. Однак важливо враховувати виклики та забезпечувати гармонійне поєднання традицій і сучасності для досягнення успіху на ринку. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вивчення ефективності різних стратегій інтеграції етнокультурних символів у брендинг, а також на розробку нових підходів до захисту інтелектуальної власності та інноваційних рішень у дизайні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гурська А. С. Мова та графіка українського орнаменту: навч. посіб. Київ: Альтернативи, 2003. 135 с.
2. Історія бренду Хортиця – одного зі світових лідерів з продажу горілки. URL: <https://welovebrands.com.ua/ua/brendomaniya/brend-hortytysya/>
3. Для Хортиці розробили нову айдентіку. URL: https://lb.ua/economics/2021/07/12/489107_hortitsi_rozrobili_novu_aydentiku.html
4. Сайт ТМ «Щедрий Пан». URL: <https://shedryj-pan.com.ua/pro-kompaniyu/>
5. Сайт ТМ «ЗвениГора». URL: <https://zvenigora.com/katalog>

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Гарагуля Наталія Олександрівна

вища категорія, вчитель-методист,

вчитель трудового навчання, технологій,

Водяньського ліцею Верхньодніпровської міської ради,

Кам'янського району,

Дніпропетровської області

E-mail: garagulyan@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ГРУПОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЙ

FEATURES OF ORGANIZING GROUP ACTIVITIES OF STUDENTS IN TECHNOLOGY LESSONS

The purpose of the article: emphasize the fact that the group form of education is able to create optimal educational conditions for the educational activities of school students, the development of intellectual and creative abilities of the individual and, thereby, to increase the level of educational achievements in various subjects in the context of the implementation of the tasks of the New Ukrainian School. It has been established that the technology of group educational activity harmoniously fits into the educational process of learning. The result: it was found that teachers sporadically resort to the creation of small study groups of students, while not observing the conditions for the formation of group subjects determined by group dynamics. Significance: the effectiveness of the technology of group training during class time in the conditions of the implementation of the competence approach has been experimentally proven.

Keywords: form of education, educational space, school, principles.

ВСТУП

Реформування сучасної вітчизняної освіти, орієнтованої на входження до світового освітнього простору, стало ознакою сьогодення. Зокрема, зміст освіти збагачується пошуками нових шляхів формування в учнів творчих умінь здобувати знання, оперувати різною інформацією, працювати на уроках бригадним способом. Традиційні способи – усне мовлення, письмо, теле- і радіозв'язок – поступаються місцем комп'ютерним засобам навчання, телекомунікаціям глобального масштабу; відбувається подальша інтеграція освітніх факторів: школи, сім'ї, мікро- і макросоціуму; посилюється тенденція розвитку педагогічних технологій: усвідомлення їх ролі в освітньому процесі, значне розширення функцій, активне застосування в шкільній практиці.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Групова навчальна діяльність - форма організації навчання в об'єднаних загальною навчальною метою малих групах учнів за опосередкованого керівництва вчителем і його співпраці з учнями.

За групової організації навчальної праці вчитель має змогу керувати навчальною роботою кожного учня опосередковано, через завдання, які він пропонує групі, та які регулюють діяльність учнів. Стосунки між ним та учнями набувають характеру співпраці, оскільки на запитання, які виникають в учнів, він відповідає, безпосередньо втручаючись в роботу груп. Крім того, під час групової діяльності учні спілкуються між собою, допомагають один одному, співпрацюють.

Групова навчальна діяльність сприяє активізації і результативності навчання учнів, вихованню гуманних стосунків між ними, самостійності, уміння доводити і відстоювати свою точку зору, прислухатися до думки товаришів, культури ведення діалогу, відповідальності за результати своєї праці. Навчання в групі формує й організаторські якості, адже учні вчаться розподіляти обов'язки, спілкуватися між собою, вирішувати конфлікти, які виникають у спільній діяльності (Киричук О.І., 1986).

Зараз на уроках технології працюють разом і хлопці і дівчата. У варіативному блоці я, як вчитель вибираю той вид роботи який буде актуальний обом (хлопці і дівчата). Дуже гарно учні виконують техніку мачворк (сірникова технологія), техніка торцювання, квілінг.

На уроках з кулінарної справи хлопці працюють бригадним методом разом із дівчатами. В деяких випадках хлопці у фавориті, вони виконують завдання із творчим підходом та з великим натхненням.

Хочу сказати, що практичне немає ніякої розбіжності між хлопцями та дівчатами, необхідно вдало подати матеріал та пояснити там де виникли певні труднощі (наприклад: виготовлення технологічних карток) (Коберник О. М., 2015).

У своїй педагогічній діяльності я дотримуюсь наступних принципів:

1. Виховне навчання: я навчаю самостійності, вмінню планувати свою діяльність, приймати рішення, бути комунікабельним і толерантним;
2. Орієнтація на успіх: кожен учень має право бути розумним;
3. Орієнтація на розвиток: помітити і не пропустити найменший успіх, закріпити його та йти далі вище;
4. Співробітництво: я поруч з вами і ми разом вирішуємо проблему, радіємо успіхам;
5. Урахування результатів діяльності через систему завдань і накопичувальну систему оцінок.

Групова робота – це спосіб спільного розв'язання проблем.

Складові групової роботи:

1. Позитивне взаємовідношення (учні працюють разом у групі; вся група має спільну мету; всі мусять разом досягти мети, покладаючись один на одного);
2. Індивідуальна відповідальність (кожен допомагає іншим досягти мети);
3. Взаємне спілкування (кожен з повагою прислухається до інших);
4. Комунікативні вміння (у кожного учня важливо виробити вміння слухати інших, допомагати, з'ясовувати, перевіряти, розуміти, розпитувати; ці вміння допомагають розв'язувати конфлікти і проблеми, формують та посилюють комунікативність, довірливість);
5. Поступове формування практичних навичок (спільне оцінювання і наміри формують навички роботи в групі) (Ткачук С.І., 2011).

За групової форми навчальної діяльності учні на уроках трудового навчання протягом одного і того самого часу виконують значно більший обсяг роботи, ніж за інших форм, виявляють високу результативність у засвоєнні знань і формуванні вмінь, передусім уміння співпрацювати. Більш продуктивними є формування мотивів навчання, розвиток гуманних стосунків між дітьми, а також таких елементів навчальної діяльності, як планування, рефлексія, самоконтроль, взаємоконтроль.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що групова робота — це одна з тих форм організації уроків трудового навчання, що оптимізує взаємодію між учнями та вчителями.

Позитивним результатом групової роботи є не тільки дидактичний, але й результат формування умінь самооцінки, самоконтролю та позитивної мотивації до творчого навчання. І це є чи не найважливішим, адже на думку Василя Сухомлинського, «...без творчого життя особистість не може буди вихованою, без творчості немислимі духовні, інтелектуальні, емоційні, естетичні взаємини»

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Киричук О.І. Виховання в учнів інтересу до навчання. / О.І. Киричук // Педагогіка вищої та середньої школи – К.,1986 – 89ст.
2. Коберник О.М. Активізація навчально-пізнавальної діяльності школярів \ О.М. Коберник // Рідна школа, -2015.– № 12. – С. 55–60.
3. Ткачук С.І. Мета, завдання і принципи технології освіти в загальноосвітній школі С.Ткачук // Трудова підготовка в закладах освіти. -2011. - № 3. – с.9-12.

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Пастухов А.В.

аспірант кафедри політичних наук

Київський національний університет імені Т. Шевченка

<https://orcid.org/0000-0001-7256-521X>

e-mail: antonipastukhov@gmail.com

ГЕОПОЛІТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ К. ШМІТТА

К. Шмітт – це відомий політичний філософ, філософ права та один із найбільш яскравіших представників ідейно-політичної течії консервативної революції. Окрім цього він був одним із класиків німецької геополітичної думки; зокрема в своїх роботах: «Земля і море», «Номос Землі», «Планетарна напруженість між Сходом та Заходом і протистояння Землі та Моря» автор намагався розкрити свій власний автентичний погляд на геополітичну проблематику та сформуванню власну концепцію досягнення міждержавних відносин. В самих назвах даних робіт демонструється дихотомічний підхід мислителя, за яким існує певне «роздвоєння світу», його дуалізація в двох полюсах – в сфері моря і в сфері суші: «К. Шмітт вважає, протистояння Сходу і Заходу на сьогодні не лише охоплює різного роду протиріччя – економічні, політичні, культурні – а й є реальною глобальною дійсністю» [7, с. 64]. Проте для мислителя ця географічна диференціація має глибші теоретичні коріння, він вважає, що ці природні стихії – і земля, і море – не втратили своєї актуальності та виступають генеалогічними основами людського буття, з яких випливають особливі форми перцепції політичних та соціальних явищ та процесів: «це узагальнюючі значення, які вказують на різноманітні фундаментальні можливості людського буття в світі» [5, с. 843]. Саме тому за візією К. Шмітта соціально-політичні форми та державні утворення мають цементуючий фундамент в сакральному світі стихій та духів, а не є простим відображенням механістичного функціонування атомарних індивідів, які об'єдналися в суспільно-правові конгломерати на математично-утилітарній основі. Завдяки цьому К. Шмітту вдалося актуалізувати екзистенційний вимір просторово-географічних детермінант, як тих, що виступають елементами людського існування взагалі.

Український дослідник Терлецький В. пише, що «не менш вагомим для геополітики виявляється і оперування поняттями *просторових структур* (регіональних, державних, наддержавних утворень). З такого погляду небезпідставно можна вести мову про геополітичну концепцію К. Шмітта» [2]. Це вкрай консеквентна та логічна інтенція, оскільки наріжною категорією, яку намагається інтелектуального досягнути К. Шмітт, є поняття простору. Автор впевнений, що простір – це не абсолютно абстрактне розуміння оточуючої дійсності, а є цілком предметним проявом людської дії; він існує як соціальна, політична та географічна даність лише завдяки можливості до його упорядкування за певними нормативними правовими рішеннями. Простір, якщо ми розглядаємо його в геополітичній площині, існує в конкретному порядку – це «порядок здійснення подій та розміщення установ політичного та правового життя, який неможливий не тільки

безвідносно до простору, а й у порожньому безмежному просторі» [3, с. 656]. Виходячи з цього, не простір сам по собі є носієм цього конкретного прояву порядку, а навпаки, порядок та діяльність, яка спрямована на його конституцію, і являє собою самий простір та об'єкт його. Політичні дії, які репрезентуються у побудові борознів, географічно-просторових меж, кордонних стовпів – це всі речі, у яких яка установча діяльність людини отримує зримий вираз, вперше дає простору його визначеність. Порядок із цим, простір з його особливостями геополітичної детермінації форми і змісту політичних та правових явищ також впливає на державні, культурні та соціальні інститути; не тільки держава, але вся соціальна, і особливо правова, реальність виникає з якісної організації та упорядкування простору. Тут ми переходимо до наріжного елементу шміттінського вчення – до концепції Номоса: «у певні епохи з'являються дієздатні та могутні народи та групи, які захоплюють та ділять землю в процесі дружніх договорів чи воєн, господарюють на своїй території, пасуть худобу тощо. Із цього утворюється Номос Землі» [6]. Він бачиться К. Шмітту як базовий принцип політичної, соціальної, правової, економічної та культурної організації простору, а також кореляції між організацією народом земного простору і особливостями конститування політико-правової та соціально-економічної систем. Буквально це грецьке слово перекладається як «закон», проте мислитель намагається дослідити його глибші концептуальні пласти та виділяє три його характерні ознаки: взяття чи захоплення територій, розподіл та освоєння земель, використання, експлуатація та реалізація отриманого при захопленні нового простору, – ці три субстанціональні ознаки Номосу (взяти-розділити-продукувати) відносяться до сутності кожного правового та державного порядку, який існував в історії людства. Так, Номосом виступає вираження особливого синтетичного взаємозв'язку суб'єктивних (політична воля суб'єкта) та об'єктивних (просторові кордони) факторів, які органічно впливають на конструкцію політичної та юридичної систем. Саме в цьому понятті кристалізується вияв природних та культурних особливостей людських колективів у співвідношенні з зовнішнім просторовим середовищем.

Оскільки в іманентній структурі Номосу існує як і об'єктивні, так і суб'єктивні начала, то це призводить нас до висновку про можливість поліваріантного існування різноманітних Номосів: Номосу Землі та Номосу Моря – на чому ми зупинимось більш детально. Як зазначалося вище, протистояння двох цивілізацій або Номосів – Землі і Моря – є квінтесенцією геополітичної доктрини автора, ідеї якого ми намагаємось експлікувати. Протистояння цих двох світів, їх геополітичний антагонізм, можна прослідити ще з стародавніх часів, наприклад, у боротьбі Спарти та Афіни, або Риму і Карфагену. Але це не означає, що цей дуалізм існував завжди в статичному виді, саме тому мислитель нюансує, що розглядати геополітичну концепцію протистояння Землі і Моря можна лише відштовхуючись саме від діалектично погляду на історичні явища: «існує два різних типи напруженого протистояння: історико-діалектичне та статично-полярне. <...> Статика полярної напруги передбачає синхронізм, сталість, у якому взаємодія протилежних полюсів становить фіксовану структуру, що залишається сутнісно однаковою за всіх зовнішніх змін, які впливають з конкретних історичних ситуацій. Це свого роду вічне повернення. Конкретно-історичний підхід досліджує, навпаки, ланцюг логічного та історичного взаємозв'язку між конкретикою певного питання та даною на нього відповіді. Питання та відповідь дають діалектику історично конкретного та визначають структуру історичних ситуацій та епох. <...> Тому не можна стверджувати, що існує природна

ворожість Суші та Моря. Швидше, в суто природному стані ці дві стихії існують абсолютно безвідносно і байдуже одна до одної, причому настільки, що говорити про таке специфічне і інтенсивне співвідношення як ворожнеча тут абсолютно безглуздо» [6]. В праці «Номос Землі» (1950) автор розрізняє три Номоси [4]: *перший* сухопутний, який ретроспективно існував домінуючу більшість історичного часу; люди тут вбачали єдиною умовою свого існування лише сухопутну частину світу, а «Земля виступала як велика мати людей» [5, с. 840], саме тому не дивно, що саме вона мала вирішальне значення для колективного та індивідуального становлення людини в світі. Цей перший Номос існував у період до Великих географічних відкриттів, коли кожна більш менш розвинена форма державності вважала себе центром Землі та оплотом безпеки, за межами впливу якої вирувала агресія, хаос і війна. Втім, все змінилося, після епохи Великих географічних відкриттів, що стало диспозицією становлення сучасного планетарного протистояння двох Номосів.

Відкриття нових територій, складання згодом карти світу та переосмислення життєвого простору в цілому призвело до формування *другого Номосу*. Причиною цього була перша планетарна просторова революція, яка проявляється у відкритті та експансії Нового світу в XVI-XVII столітті, коли англіїці перетворилися на націю «володаря морів» і заснували не лише морську, але океанічну, світову імперію: «острів перестав бути окремо розташованим фрагментом Суші і перетворився на Корабель, що лежить на якорі поблизу континенту. На місце старого, сухопутного Номоса Землі вступив новий Номос, що включає в свою структуру освоєні простори відкритого Моря» [6]. Цей європейський народ, внаслідок певної кількості історичних констеляцій, перестав вважати острів, на якому він жив, частиною дещо віддаленої європейської Суші і усвідомив його як базу для суто морського існування та для морського панування над світовим океаном. Це відкрило евристичні можливості для становлення нового типу водної екзистенції людини, яка діаметрально протилежна сухопутній формі існування. Цей Номос охоплював весь всесвіт – океани стали складовою простору; але при цьому цей процес відриває відкрите море від континентальної маси і протиставляє простір Моря простору Суші, щоб створити рівновагу за допомогою контролю над Сушою з боку Моря, переконаний автор. Саме тому, остаточного всесвітньо-історичного обсягу протистояння Суші та Моря досягає лише тоді, коли людство освоює всю планету цілком.

Третій Номос в геополітичній історіософії К. Шмітта виникає після закінчення Першої світової війни (1918), коли світ розділився на два протигорчі табори – Східний і Західний. Більше того тут відбувається аплікація вже сформованої дуальної картини Суші і Моря на координати Сходу та Заходу: Схід уособлює простір суші (величезні земельні території покривають східні землі), Захід же є морською цивілізацією, оповитою глибинами великого Тихого океану і другого за величиною Атлантичного. «Вся історія планетарної конфронтації Сходу та Заходу у всій своїй повноті зводиться до основного дуалізму елементів: Землі та Води, Суші та Моря. Те, що ми сьогодні називаємо Сходом, є єдиною масою твердої суші: Росія, Китай, Індія – величезний шматок Суші, “Середня Земля”, як назвав її великий англійський географ сер Хелфорд Макіндер. Те, що ми називаємо сьогодні Заходом, є одним із світових Океанів, півкулею, в якій розташовані Атлантичний та Тихий океани. Протистояння морського і континентального світів – ось та глобальна істина, яка є основою пояснення цивілізаційного дуалізму, який постійно породжує планетарне напруження і стимулює весь процес історії» [6] – пише К. Шмітт. На рівні глобальних геополітичних уявлень про Сушу та Море виникли терміни

специфічні терміни таласократія та телурократія, тобто могутність за допомогою моря та могутність за допомогою суші.

Таким чином, саме з епохи Великих географічних відкриттів сформувався бінарний дуалізм між Номосом Землі та Номосом Води – соціоморфно орієнтованою культурою Суші та техноморфною цивілізацією Моря, а після другої світової війни цей дуалізм отримав географічну орієнтованість, в наслідок чого утворилися цивілізаційні опозиції Сходу-Землі та Заходу-Моря. Тут в принципі простежується шміттінський методологічний принцип в понятті Політичного, який можна розглядати у вигляді бінарного дуалізму при розділенні колективних груп на табори «ворогів» та «друзів» [1]. Проте, продовжуючи виклад основного матеріалу, слід вказати, що ця роздвоєність не є виключно географічною, вона репрезентується в системній глибині різності онтологізму та екзистенції, двома гетерогенними стилями буття, оскільки просторовий континуум прямо впливає на свідомість людини, на різну перцепцію правових та етичних понять: «люди, які живуть на Кораблі (тобто в Номосі Моря – *примітка А. П.*), знаходяться в зовсім інших відносинах як один з одним, так і навколишнім середовищем. Їхнє ставлення до природи і тварин зовсім від людей Суші» [6]. Мова йде про два абсолютно непокеровувальних один до одного структурних комплексах упорядкування простору, а не про різні варіанти однієї світової системи. Виходячи з цього, ми намагаємося надати загальну характеристику кожному із цих двох Номосів. Для культури Суші, яку К. Шмітт іменує Бегемотом, характерний первинний консерватизм та орієнтація на статичні моральні та політичні норми, через існування нерухомості та чіткої фіксованості просторових умов буття: структуризація кордонів, постійність соціально-економічних та культурних комунікативних зв'язків, непорушність рельєфної специфічності географічного простору. Поряд із цим, цивілізація Моря, або Левіафан, характеризується непостійністю та динамізмом політичних та етичних форм, вони стають плінними в своїй субстантивності та мають ознаки агресивності: «Море більш відчужене і вороже» [6]; тут домінують економічні та торгівельні зв'язки над етично-правовими. Загалом, О. Філіппов констатує, що «... море принципово противиться статиці. *Стихія вільної стихії* не може бути сферою проведення кордонів», далі він продовжує і каже «море – не підходяще середовище для форми. <...> Діяльність у морі не стикається з результатом її уречевлення як межею, яку вона кладе собі сама. Діяльність у морі залишається чистою діяльністю, результат якої не закріплюється в середовищі вчинення дій» [3, с. 659]. Таким чином, життєвий простір людства в його надприродному, історичному сенсі радикально різниться за всіма параметрами – зовнішніми та внутрішніми – залежно від того, чи йдеться про сухопутне чи морське існування. З якої позиції ми не дивилися б на цю різницю, – з Моря на Сушу або з Суші на Морі, – воно проявляється в зовсім інакше структурованому силовому цивілізаційному та культурному полі, а різноманітним життєвим формам відповідають різноманітні просторові умови існування колективних груп.

Втім картина бінарного дуалізму Землі і Моря для К. Шмітта не є чимось абсолютно ригідним та субстанціональним, про що йшлося вище, – це лише прояв часу конкретних історичних умов. Із розвитком технічного прогресу та появою електротехніки, авіації та радіо з'являються нові характерні елементи людського існування, зокрема Повітря і Вогонь, внаслідок чого «звичайна опозиція Землі і Води втрачає своє домінуюче значення» [7, с. 65].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Малкіна Г. Пастухов А. Поняття політичного та його конституювання через бінарний дуалізм «друга\ворога». Політологічний вісник, № 88. 2022 – 120-137 с.
2. Терлецький В. Геополітична концепція Карла Шмітта в контексті подій у сучасній Україні. Україна у світовій історії, № 4(53). 2014 – 152-163 с.
3. Филиппов А. Д. К политико-правовой философии пространства Карла Шмитта. Nomos Земли в праве народов jus publicum gentium. СПб: Владимир Даль, 2008 – 670 с.
4. Шмитт К. Nomos Земли в праве народов jus publicum gentium. СПб: Владимир Даль, 2008 – 670 с.
5. Шмитт К. Земля и Море (созерцание всемирной истории). Основы геополитики. М: АРКТОГЕЯ-центр, 2000 – 928 с.
6. Шмитт К. Планетарная напряженность между Востоком и Западом и противостояние Суши и Моря. URL: <https://katehon.com/ru/article/planetarnaya-napryazhennost-mezhdu-vostokom-i-zapadom-i-protivostoyanie-zemli-i-morya> (дата звернення 06.07.2024).
7. Шульга М. А. Російський дискурс геополітики: монографія. К: ПАРАПАН, 2006 – 524 с.

ТЕХНІЧНІ НАУКИ

Кіпріанов О.Л.

старший науковий співробітник

Червотока О.В.

начальник відділу

Тарасенко Я.В.

к.т.н., доцент, старший науковий співробітник

*Державний науково-дослідний інститут випробувань і
сертифікації озброєння та військової техніки*

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ВІБРОСТЕНДУ ДЛЯ МЕХАНІЧНИХ ВИПРОБУВАНЬ БЕЗПІЛОТНИХ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ

На сьогоднішній день актуальною є задача проведення механічних випробувань безпілотних літальних апаратів (БпЛА). Одним з найбільш часто використовуваних інструментів підвищення ефективності проектування та експлуатації БпЛА виступає випробувальний стенд. Для вирішення поставленої задачі в якості випробувального стенду механічних випробувань використовується вібростенд. Сучасні вимоги до технологій і технічних рішень зумовлюють потребу забезпечення високої якості та ефективності обладнання, а тому виникає потреба в дослідженні шляхів підвищення ефективності застосування вібростенду в процесі механічних випробувань БпЛА.

Питання підвищення ефективності випробувальних стендів розглядаються у значній кількості сучасних наукових праць, зокрема, в роботі [1] розглядається система автоматизованого проектування випробувальних стендів з використанням штучного інтелекту. Характерною рисою є використання методу багатокритеріального прийняття рішень на основі штучного інтелекту. Недоліком запропонованого підходу для використання вібростенду є неможливість його конструктивної модифікації при застосуванні до різних типів БпЛА за призначенням.

Робота [2] присвячена аналізу видів, способів та умов застосування механічних вібраційних та віброударних навантажень в процесі випробувань. Наводиться вирішення задачі використання оригінального стендового обладнання за різних умов шляхом визначення найбільш ефективних режимів механічних випробувань.

За умов автоматизованого проектування методики вібраційних випробувань БпЛА важливою задачею є отримання необхідних вхідних параметрів для забезпечення максимальної ефективності проектування режимів механічних випробувань. Відповідно до роботи [3], метод найменших квадратів має найбільше практичне значення в процесі ідентифікації моделі бортових систем під час натурального експерименту.

Таким чином, можна зробити висновок про необхідність використання ситуативного управління налаштуванням параметрів роботи вібростенду за рахунок вхідних даних, отриманих шляхом застосування методу найменших квадратів в процесі

автоматизованого проєктування методики механічних випробувань на вібростенді, що дозволяє підвищити ефективність його застосування в умовах випробувань БПЛА різного призначення. Ситуативне управління дозволяє підвищити ефективність інтелектуального автоматизованого проєктування методики випробувань шляхом врахування зміни вхідних параметрів зумовлених об'єктом випробувань з урахуванням імовірної відсутності повних даних про модель системи авіоніки, яка підлягає механічним випробуванням.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Долгоруков С.О. Автоматизоване проєктування випробувального стенду навігаційного обладнання : дис. ... канд. техн. наук : 05.13.12. Київ, 2021. 218 с.
2. Іскович-Лотоцький Р.Д., Іванчук Я.В., Кобилянський Є.О. Вібраційне та віброударне навантаження при механічних випробуваннях деталей і вузлів машин. Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського. 2018. Вип. 2 (109). Ч. 1. С. 60-65.
3. Вороб'ов В.М., Єнчев С.В. Метод ідентифікації бортових систем авіоніки в задачах сертифікації на ранній стадії проєктування. Проблеми інформатизації та управління. 2005. Вип. 12. С. 44-47.

Компанієць Олег Миколайович
докторант науково-організаційного відділу
кандидат технічних наук

*Харківський національний університет
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба*

ТЕОРЕТИКО-ІГРОВИЙ МЕТОД ПОВЕДІНКИ РОЮ БПЛА У КОНТЕКСТІ ЛІТАЮЧИХ БЕЗДРотовИХ МЕРЕЖ З НЕГАТИВНИМ ЗОВНІШНІМ ВПЛИВОМ

Застосування роїв безпілотних літальних апаратів (БПЛА) для вирішення широкого кола задач показує перспективність їх практичного застосування як літаючої бездротової мережі. Це обумовлює необхідність розробки нових ефективних методів управління ними. Актуальність окресленої проблеми особливо зростає в умовах негативного зовнішнього впливу електромагнітних перешкод, погодних або фізико-географічних умов, що можуть впливати на стабільність та продуктивність мережі. Одним із перспективних підходів до вирішення цієї проблеми є теоретико-ігровий метод для моделювання та оптимізації поведінки рою БПЛА. Теоретико-ігровий метод дозволяє врахувати різні сценарії взаємодії БПЛА між собою та з зовнішнім оточенням, оптимізувати їхні стратегії з урахуванням можливих перешкод та загроз. Відсутність достатньо розвинених моделей, що враховують комплексний вплив негативних зовнішніх факторів формує наукову проблему, яка полягає в необхідності розробки моделей для управління роями БПЛА у контексті літаючих бездротових мереж з негативним зовнішнім впливом на основі теоретико-ігрових підходів.

В проведеному дослідженні БПЛА рою розглядаються як інтелектуальні агенти, які здатні (умовно) приймати певні рішення, які не мають точної інформації про стан всієї мережі рою та зовнішньої обстановки у просторі. Наявність ройової інтелектуальної системи БПЛА для децентралізованого управління певної мірою дозволяє вирішувати поставленні завдання щодо неоднозначності у пріоритетах виконання місій з урахуванням рішень прийнятих сусідніми апаратами. Це пов'язано з тим, що в переважній більшості БПЛА використовують одні й ті самі траєкторії руху збільшуючи час очікування і частоту перерозподілу цілей. При цьому вони негативно впливають на поведінку інших (сусідніх) БПЛА, а саме їх корисність. Через це БПЛА рою схильні до уникнення рішень, ідентичних рішенням сусідів, заради власних інтересів. Способи за допомогою яких рій БПЛА (в контексті літаючої бездротової мережі) отримує інформацію про стан виконання поставлених завдань в антагоністичному середовищі дозволяють агентам приймати раціональні рішення через прогнозування наслідків дій інших апаратів. Це має прикладне значення в роботехніці.

В підході, що розглядається, ймовірнісні переконання дронів щодо невизначеного стану літаючої бездротової мережі БПЛА формуються за рахунок інформації (досвіду) від сусідів по рою. В теоретико-ігрових підходах щодо соціального навчання [1] пояснюється взаємодія між рішеннями які прийняті різними індивідами [2,3]. При цьому переважає гіпотеза, що корисність “індивіда” не залежить від дій наступних агентів.

Останні не враховують зовнішню обстановку про об'єкти з негативним впливом, які можуть динамічно змінюватися як за власним станом працездатності, так і за зміною позицій. У цій ситуації БПЛА рою повинні опиратися виключно на власні переконання, не враховувати рішення, які прийняті іншими агентами рою. В природних, біосоціальних мережах негативний колективний вплив на сусідів може суттєво змінювати їх корисність та рішення агентів [4].

Концепція теоретико-ігрового методу заснована на непараметричних підходах у машинному навчанні для імітації стохастичних розподілів. В децентралізованій синергетичній системі управління роєм БПЛА, апарати не мають інформації про точний розмір та локації кожної цілі, які спричинені негативним зовнішнім впливом. Це обумовлює необхідність запиту зовнішньої інформації. Обираючи ціль, кожен БПЛА рою повинен враховувати рішення сусідніх дронів. Обмеженість простору створює негативний зовнішній ефект мережі.

Таким чином, у ході дослідження було розроблено моделі для аналізу глобального навчання та прогнозування поведінки інтелектуальних агентів у бездротовій літаючій мережі з негативним зовнішнім впливом. Теоретико-ігровий метод виступає вагомим інструментом для дослідження поведінки рою БПЛА щодо отримання знань про стан об'єктів дії (впливу) та про способи доступу до них на основі прогнозування наслідків рішень сусідніх апаратів у бездротових літаючих мережах.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Olsson A., Knapska E., Lindström B. The neural and computational systems of social learning. *Nature Reviews Neuroscience*. 2020. 21(4). P. 197-212. <https://doi.org/10.1038/s41583-020-0276-4>.
2. Bekius F., Gomes S. L. A framework to design game theory-based interventions for strategic analysis of real-world problems with stakeholders. *European Journal of Operational Research*. 2023. 309(2). P.925-938. <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2023.01.046>.
3. Jafari S., Navidi H. A. Game-Theoretic Approach for Modeling Competitive Diffusion over Social Networks. *Games*. 2018. 9(1):8. <https://doi.org/10.3390/g9010008>.
4. Currarini S., Feri F., Hartig B., Meléndez-Jiménez M. A. Transmission and use of information in network games. *European Economic Review*. 2023. 155. 104443. <https://doi.org/10.1016/j.euroecorev.2023.104443>.

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Капустіна Марієтта Владиславівна,
старший науковий співробітник
НДІ вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України,
кандидат юридичних наук, доцент

ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ ЗА ЦІЛЬОВИМ ПРИЗНАЧЕННЯМ

Органами кримінальної юстиції впроваджуються та використовуються різноманітні інформаційні системи, які використовуються для розкриття, розслідування та запобігання кримінальним правопорушенням. Різноманітність інформаційних систем вимагає їх класифікації. Одним з критеріїв для класифікації інформаційних систем вважаємо за доцільне виділити цільове призначення. Так, за цільовим призначенням можна виділити наступні види систем:

1. *системи, що спрямовані на розшук та ідентифікацію загиблих і зниклих безвісті осіб.* До таких систем належать:

Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин – це електронна база даних, призначена для зберігання, захисту, обробки, використання і поширення інформації про осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, їх невпізнані останки, наявність чи відсутність рішення суду про визнання осіб, зниклих безвісти, безвісно відсутніми або оголошення померлими, а також інших даних, що використовуються для забезпечення обліку осіб, зниклих безвісти, з метою їх розшуку. В Реєстрі містяться відомості про: а) осіб, зниклих безвісти за особливих обставин; б) невпізнані тіла (останки) померлих (загиблих) осіб та пов'язані з ними речі, документи [1].

Електронний реєстр геномної інформації людини, який являє собою інформаційно-комунікаційну систему, що забезпечує збирання, реєстрацію, накопичення, зберігання, поновлення, пошук, використання і поширення (розповсюдження, передачу) геномної інформації людини. Реєстрація геномної інформації проводиться з метою: ідентифікації осіб, які вчинили кримінальне правопорушення; розшуку осіб, зниклих безвісти; ідентифікації невпізнаних трупів людей, їх останків та частин тіла людини; ідентифікації осіб, які не здатні через стан здоров'я, вік або інші обставини повідомити інформацію про себе [2].

Національна система біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства, являє собою автоматизовану систему, за допомогою якої забезпечується встановлення особи іноземця та особи без громадянства, які в'їжджають в Україну, виїжджають з України, здійснення контролю за додержанням ними правил перебування на території України. Функціонування системи забезпечується центром обробки даних, який здійснює: обробку наборів даних з відомих інформаційних систем суб'єктів національної системи; управління біометричною верифікацією та ідентифікацією осіб; верифікацію та ідентифікацію особи за біометричними даними (параметрами) особи шляхом використання баз даних біометричних шаблонів; запобігання дуплікації біометричних даних

(параметрів); інформаційну взаємодію суб'єктів національної системи із зовнішніми інформаційними системами [3].

Інформаційно-телекомунікаційна система прикордонного контролю «Гарт-1», яка являє собою сукупність програмно-технічних та телекомунікаційних засобів, що забезпечують оброблення інформації щодо прикордонного контролю осіб і транспортних засобів, які перетинають державний кордон України та автоматизований доступ до інформації, що зберігається в базах даних цієї системи. До основних функцій цієї системи належать: а) формування баз даних про осіб, які перетнули державний кордон України, осіб, яким згідно із законодавством не дозволяється в'їзд в Україну або тимчасово обмежено право виїзду з України, осіб, які переховуються від органів дізнання, слідства та суду; б) автоматизація процесів перевірки відомостей про осіб, які перетинають державний кордон України; в) надання користувачам доступу до інформації, що зберігається в системі; г) забезпечення комплексного захисту інформації, що зберігається в базах даних системи [4].

Окрім зазначених систем що, спрямовані на розшук та ідентифікацію загиблих і зниклих безвісті осіб діють ще інформаційні підсистеми Інформаційного порталу Національної поліції України, такі як «Розшук» та «Пізнання».

2. *системи, що спрямовані на реєстрацію кримінальних правопорушень (повідомлень про кримінальні правопорушення) та осіб, що їх учинили.* До таких систем належать:

Єдиний реєстр досудових розслідувань, який являє собою електронну інформаційно-комунікаційну систему, призначену для збирання, зберігання, захисту, оброблення, обліку, пошуку, узагальнення даних про подію кримінального правопорушення, особу, яка його вчинила, обліку прийнятих під час досудового розслідування рішень та результатів судового провадження.

Метою утворення та ведення реєстру є: реєстрація кримінальних правопорушень (проваджень) та осіб, які їх учинили; облік прийнятих під час досудового розслідування рішень та результатів судового провадження; здійснення контролю за додержанням законів під час проведення досудового розслідування; формування звітності про стан кримінальної протиправності та результати роботи органів досудового розслідування; здійснення аналізу стану та структури кримінальних правопорушень, вчинених у державі; інформаційно-аналітичне забезпечення органів кримінальної юстиції [5].

Інформаційна підсистема «Єдиний облік» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України», яка призначена для обробки відомостей під час прийняття та реєстрації заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події. Метою утворення та ведення підсистеми є: об'єднання інформації в єдиному інформаційному просторі щодо заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події; забезпечення контролю за додержанням законності під час прийняття та реєстрації заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події; моніторинг стану оперативної обстановки, виявлення районів зростання правопорушень для раціональної розстановки сил та засобів органів поліції; забезпечення інформаційно-аналітичної підтримки діяльності поліції, спрямованої на запобігання та розкриття правопорушень; встановлення зв'язків між даними, що мають значення для кримінального провадження тощо [6].

Інформаційна підсистема «Дорожньо-транспортна пригода» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України», яка

призначена для автоматизації процесів обробки інформації про ДТП, забезпечення проведення оцінки стану аварійності, аналізу обставин, причин і умов, що сприяли виникненню ДТП, прийняття рішень щодо заходів із запобігання ДТП, зменшення тяжкості їх наслідків, а також формування звітності про ДТП тощо. До підсистеми вноситься інформація про: зареєстроване ДТП; характеристику місця ДТП та її учасників; транспортні засоби та їх страхування [7].

Єдиний портал повідомлень викривачів, який являє собою інформаційно-телекомунікаційну систему, що забезпечує обмін даними з викривачем за допомогою мережі Інтернет, збирання, зберігання, використання, захист, облік, пошук, узагальнення повідомлень викривачів, а також іншої інформації, в тому числі про статус викривачів, стан та результати розгляду повідомлень викривачів. До Єдиного порталу повідомлень викривачів вноситься інформація про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень [8].

Окрім зазначених систем що, спрямовані на реєстрацію кримінальних правопорушень (повідомлень про кримінальні правопорушення) та осіб, що їх учинили, діють ще такі інформаційні підсистеми Інформаційного порталу Національної поліції України, як «АРМ 102», «Драгер» та система «ЦУНАМІ».

3. *системи, спрямовані на забезпечення вжиття тимчасових профілактичних заходів щодо окремих категорій осіб*. До таких систем належить:

Інформаційна підсистема «Апріум» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України», яка призначена для обробки відомостей під час наповнення електронного журналу контролю за прибуттям та поставленням на облік раніше судимих осіб, забезпечення вжиття тимчасових профілактичних заходів спостереження і контролю за поведінкою окремих осіб, щодо яких установлено адміністративний нагляд, за прибуттям осіб, звільнених з місць позбавлення волі, до обраного ними місця проживання [9].

4. *системи, що спрямовані на захист прав затриманих осіб*. До таких систем належить:

Інформаційна підсистема «Custody Records» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України», яка призначена для обліку інформації щодо фіксації дій із затриманими особами. До основних завдань цієї системи належать: запобігання від незаконного затримання осіб; захист від катувань і належного поводження з затриманою особою; захист прав поліцейських від можливих неправдивих звинувачень у неправомірних діях; забезпечення оперативного реагування та прийняття управлінських рішень посадовими особами органів (підрозділів) поліції в разі неналежного поводження із затриманими тощо [10].

Отже, виділення такого критерію для класифікації інформаційних систем як цільове призначення, надає можливість розподілити системи на групи. Кожна з цих груп має своє цільове спрямування, таке як розшук та ідентифікацію загиблих і зниклих безвісті осіб; реєстрацію кримінальних правопорушень (повідомлень про кримінальні правопорушення) та осіб, що їх учинили; забезпечення вжиття тимчасових профілактичних заходів щодо окремих категорій осіб; захист прав затриманих осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Положення про Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: затв. Наказ Міністерства внутрішніх справ України 29 серпня 2022 року № 535. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0998-22#Text>.
2. Положення про Електронний реєстр геномної інформації людини: затв. Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 04 серпня 2023 року № 639. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1657-23#Text>.
3. Положення про національну систему біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства: затв. Постановою Кабінету Міністрів України; Положення від 27.12.2017 № 1073. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1073-2017-%D0%BF#Text>.
4. Положення про інформаційно-телекомунікаційну систему прикордонного контролю "Гарт-1" Державної прикордонної служби України: затв. Наказом Адміністрації Державної прикордонної служби України від 30.09.2008 № 810. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1086-08#Text>.
5. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення: затв. Наказом Генерального прокурора від 17.08.2023 № 231. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>.
6. Інструкція з формування та ведення інформаційної підсистеми «Єдиний облік» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України»: затв. Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 14 червня 2019 року № 508. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0739-19#Text>.
7. Інструкція з формування та ведення інформаційної підсистеми «Дорожньо-транспортна пригода» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України»: затв. Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 15 липня 2020 року № 533. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0726-20#Text>.
8. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10. 2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.
9. Інструкція з формування та ведення інформаційної підсистеми «Атріум» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України»: затв. Наказом МВС України від 11.12. 2019 року № 1032. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0217-20#Text>.
10. Інструкція з формування та ведення інформаційної підсистеми «Custody Records» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України»: затв. Наказом МВС України від 24 травня 2022 року № 311. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0629-22#Text>.

Ковач Ярослава Вікторівна
кандидат юридичних наук
науковий співробітник відділу планування та
координації науково-правових досліджень
Національної академії правових наук України
м. Харків, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЕФЕКТИВНОГО ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СУДОВІЙ СИСТЕМІ.

Алгоритми штучного інтелекту активно впроваджуються в судових системах багатьох країн світу, в тому числі в Україні. Це оптимізує судові процеси, підвищує ефективність судової системи та забезпечує справедливе правосуддя.

Війна та ведення воєнного стану на території України призупинили подальше впровадження електронного правосуддя, продемонстрували, що новітні технології мають величезний потенціал для зміцнення верховенства права, забезпечення рівного доступу до правосуддя, прозорості та підзвітності, уникнення дискримінації, а також підкреслили важливість подальшого впровадження електронного правосуддя в нашої державі, забезпечення повноцінного функціонування ЄСІТС.

В Україні наразі відсутнє комплексне законодавче регулювання використання штучного інтелекту в судовій системі, а лише окремі згадки в нормативно-правових актах без деталізації.

Для ефективного впровадження штучного інтелекту в українській судовій системі необхідно розробити чітку нормативно-правову базу, встановити вимоги базу та стандарти, забезпечити гарантії дотримання прав людини та уникнути упередженості, а також адаптувати законодавства до норм ЄС.

Також, для забезпечення безпечного, етичного та відповідального застосування технологій штучного інтелекту у сфері правосуддя необхідно врегулювати кілька організаційно-правових аспектів:

1. Врегулювати дотримання етичних норм, забезпечити інформаційну безпеку та розподілити відповідальність за ризики використання штучного інтелекту;
2. Чітко окреслити коло завдань і процесів де штучний інтелект може бути використаний у судочинстві;
3. Встановити єдині вимоги та стандарти до алгоритмів, моделей і даних для систем штучного інтелекту в судах;
4. Передбачити гарантії дотримання прав людини, уникнення дискримінації та упередженості при застосуванні штучного інтелекту;
5. Забезпечити прозоре регулювання, що сприятиме підвищенню суспільної довіри до використання штучного інтелекту в судочинстві;

Для забезпечення безпечного, етичного та відповідального використання технологій штучного інтелекту необхідно врегулювати такі організаційно-правові аспекти на рівні законів та підзаконних актів нормативно-правових актів:

- періодичний перегляд існуючих норм і стандартів, оскільки з розвитком штучного інтелекту з'являються нові ризики або проблемні зони, які потребуватимуть нормативного регулювання;
- гнучкість та адаптивність правового регулювання для забезпечення розвитку інновацій з одночасним встановленням чітких меж та обмежень для запобігання зловживання або порушенню прав людини;
- гармонізація правової бази на міжнародному рівні шляхом прийняття єдиних принципів і стандартів використання штучного інтелекту.
- зарахування в законодавстві таких етичних принципів, як прозорості, підзвітності, недискримінації, конфіденційності та захисту персональних даних у системах штучного інтелекту;
- залучення всіх зацікавлених сторін - розробників, бізнесу, громадянського суспільства, експертів - до процесу формування політики та законодавства у сфері штучного інтелекту для забезпечення збалансованого політики та законодавства для забезпечення збалансованого підходу.

Тим не менш, важливо враховувати питання конфіденційності, етики та підзвітності в контексті використання штучного інтелекту в системі правосуддя. Також необхідні гарантії того, що алгоритми та системи штучного інтелекту не дискримінували жодну групу людей і дотримувались принципів справедливості. Використання штучного інтелекту в судочинстві може мати як позитивний, так і негативний вплив на судову практику та порушення прав людини. Важливо забезпечити, щоб використання цих технологій було справедливим, ефективним і відповідало вимогам прав людини та правосуддя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України Про доступ до судових рішень (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, № 3262-IV, 2005) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15#Text>.
2. Постанова Кабінету Міністрів "Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень" <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1200910-18#Text>.
3. Закон України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2021 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1416-20#Text>.
4. Про забезпечення створення і функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: наказ ДСА України від 07.11.2019 № 1096. https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/media/N_1096_19.pdf

Олійник Марія Олександрівна
здобувач вищої освіти 2 курсу
факультету підготовки фахівців для органів
досудового розслідування Національної поліції України
Науковий керівник: **Фролов Михайло Михайлович**
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Дніпровський державний університет внутрішніх справ

ПРАВОЧИННИ

Правочини є ключовим елементом цивільного права, що визначають більшість юридичних дій у рамках цивільних відносин. Їхнє значення та актуальність викликають значний інтерес серед юридичних вчених. Згідно з висновками вітчизняних дослідників, новий Цивільний кодекс України зберіг усталені конструкції про правочини, але також розширив диспозитивні принципи та свободу суб'єктів у їх здійсненні, адаптуючи регулювання до вимог ринкових відносин. [1]

Визнання правочину юридичним порядком відбувається через його оформлення відповідно до вимог правової системи, що надає їй юридичну силу. Вимога до форми волевиявлення як обмеження індивідуальних устремлінь виступає як вираз нормативної соціальної взаємодії та прогресу у свободі суспільних відносин.

У римському праві правочин розглядався як юридичний факт, що породжує зобов'язання, що є ключовою умовою для регулювання цивільних відносин. Термін "negotium" включає у себе юридичні дії будь-якого роду, що можуть бути оплачені, включаючи процесуальні засоби. Односторонні правочини (negotium stricti iuris) та ті, що базуються на добрій вірі (negotium bonae fidei), визначались у контексті юридичних зобов'язань [3].

Стаття 202 Цивільного кодексу України визначає правочин як дію особи, спрямовану на набуття, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків. Ці дії завжди мають вольовий характер і поділяються на правомірні та протиправні. Правочини, як вольові та правомірні дії, націлені безпосередньо на досягнення правового результату у цивільних відносинах [2].

Український юридичний термін "правочин" насамперед відображає правомірність скоєної дії. Це формує наше розуміння її сутності та значення в правовому контексті.

Вольовиявлення може бути індивідуальним або спільним для декількох осіб. Односторонній правочин може накладати зобов'язання лише на особу, яка його ініціює, за винятком випадків, передбачених законом або узгоджених з іншими особами. Якщо дві сторони спрямовують свої взаємні дії на досягнення конкретного правового результату, цей правочин визнається договором [5].

Історично склалося, що основні аспекти правочину були відпрацьовані ще в римському приватному праві. Однак з часом питання про природу та склад правочину викликали нові наукові дебати та розгорнуті дискусії.

За теорією Г. Кельзена, укладаючи договір, сторони визначають, яким чином вони будуть взаємодіяти. Ця взаємна повинність є суб'єктивним смислом акта правочину, який

водночас має його об'єктивний аспект. Правочин стає фактом, що породжує правову норму, яку визнає правовий порядок і захищає через цивільну санкцію [4].

Цивільний правочин, як суб'єктивна категорія, виражається у волі суб'єкта, що визначає його дії для досягнення конкретного правового результату.

Дійсність правочину означає, що він відповідає вимогам законодавства і має правову силу як засновник, змінник або припинник цивільних прав і обов'язків. Права і обов'язки, що виникають з правочину, підлягають захисту та правовій охороні [2].

Правочин не лише виражає волевиявлення суб'єктів цивільного права, а й є інструментом, що регулює їхні взаємини в межах правових норм, встановлених законодавством чи звичаєм. Правочини є ключовими юридичними діями, спрямованими на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Вони виражають вольові дії суб'єктів цивільного права, що мають правове значення і впливають на правовий статус їхніх учасників. Правочини можуть бути односторонніми, коли дію вчиняє лише одна особа і створює для неї самої юридичні наслідки, або двосторонніми (договорами), коли дві сторони спільно спрямовують свої дії на досягнення певного правового результату [1].

У правовій системі правочини виконують важливу роль у створенні, зміні та припиненні правових відносин між особами. Вони є способом самореалізації волі учасників правових відносин і дозволяють їм регулювати свої права та обов'язки в межах законодавства. Відповідно до вимог закону, правочини повинні мати певну форму і відповідати іншим вимогам правової системи для того, щоб бути дійсними і мати юридичні наслідки для їх учасників [3].

Отже, з усього вище викладеного, правочини є основними будівельними блоками цивільного права, які виражають вольові дії учасників правових відносин. Вони не лише створюють, змінюють або припиняють цивільні права та обов'язки, але й відображають суттєвий аспект самореалізації волі особи в рамках юридичної системи.

Односторонні і двосторонні правочини відображають різні форми вираження волевиявлення та регулювання правових відносин між особами. Вони підлягають обов'язковим вимогам щодо їхньої форми і змісту, що забезпечує їхню юридичну дійсність та захищеність в рамках правового порядку. Правочини є важливим елементом гармонійного функціонування цивільного суспільства, сприяючи розвитку і захисту цивільних прав та обов'язків у рамках законодавчо встановлених норм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435- IV. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
3. Юркевич Ю. М. Поняття правочинів та їх місце в системі юридичних фактів. Аналітично-порівняльне правознавство №1 2024р. 253-257с.
4. Самох М. Генезис фраздаторних правочинів. Південноукраїнський правничий часопис. 2024. № 1. С. 195-199.
5. Драган О.В. Процедура виконання судових рішень та фраздаторні правочини. Ірпінський юридичний часопис. 2020. Вип. 3. С.44-48.

Пономарьов Олег Андрійович
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Міжрегіональна академія управління персоналом,
м.Київ

СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА НАПРЯМКИ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ КРИПТОВАЛЮТ

Запровадження правового регулювання криптовалют необхідне з кількох причин, які включають захист споживачів, стабільність фінансових ринків, боротьбу з незаконною діяльністю та сприяння інноваціям. Далі більш детально про наведені нами причини.

1. Захист інвесторів та споживачів.
 - Запобігання шахрайству: Регулювання допомагає запобігти шахрайству та іншим незаконним діям, захищаючи інвесторів від збитків.
 - Інформаційна прозорість: Забезпечення прозорості інформації про криптовалютні проекти та біржі допомагає інвесторам приймати обґрунтовані рішення.
 - Захист прав споживачів: Регулювання створює механізми для захисту прав споживачів, включаючи можливості для подачі скарг та вирішення спорів.
2. Забезпечення фінансової стабільності.
 - Управління ризиками: Регулювання допомагає виявляти та управляти ризиками, пов'язаними з високою волатильністю криптовалют, що може впливати на фінансові ринки.
 - Зниження системних ризиків: Захист від можливих системних ризиків, пов'язаних з масовим прийняттям криптовалют та їхнім потенційним впливом на традиційні фінансові системи.
3. Боротьба з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму.
 - Дотримання AML/CFT: Вимоги до дотримання правил боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму допомагають знизити ризики використання криптовалют для незаконних цілей.
 - Ідентифікація клієнтів (KYC): Вимога до криптовалютних бірж та інших посередників здійснювати процедури ідентифікації клієнтів (KYC) допомагає запобігати злочинній діяльності.
4. Сприяння інноваціям та економічному розвитку.
 - Підтримка технологічного розвитку:** Регулювання може сприяти розвитку технологій блокчейн та криптовалют, створюючи сприятливі умови для інновацій.
 - Збільшення рівня інвестицій: Чіткі правила гри можуть залучити інвесторів та стартапи, що сприяє розвитку економіки.
5. Забезпечення податкових надходжень.
 - Оподаткування криптовалют: Регулювання забезпечує ефективне оподаткування операцій з криптовалютами, що сприяє збільшенню податкових надходжень до бюджету.
 - Зниження ухилення від сплати податків: Контроль за криптовалютними операціями допомагає знизити рівень ухилення від сплати податків.
6. Гармонізація правових стандартів.
 - Уніфікація законодавства: Гармонізація правових стандартів на міжнародному рівні сприяє спрощенню транскордонних операцій та знижує правову невизначеність.

- Співпраця між країнами: Регулювання сприяє міжнародній співпраці в питаннях боротьби з незаконною діяльністю та забезпечення фінансової стабільності.

7. Захист навколишнього середовища.

- Регулювання майнінгу: Контроль за енергоспоживанням та екологічними аспектами майнінгу криптовалют допомагає зменшити негативний вплив на навколишнє середовище.

Загалом, правове регулювання криптовалют є необхідним для створення безпечного, стабільного та прозорого ринку, який здатний ефективно інтегрувати інноваційні технології та сприяти економічному розвитку.

Регулювання криптовалют на світовому рівні характеризується різноманітними підходами, які відображають різні економічні, правові та політичні контексти. Далі наведемо кілька ключових тенденцій у світі щодо правового регулювання криптовалют.

1. Запровадження нормативних актів.

- США: Комісія з цінних паперів та бірж (SEC) та Комісія з торгівлі товарними ф'ючерсами (CFTC) грають важливу роль у регулюванні криптовалют. Біткоїн та інші криптовалюти визнані товаром.

- Європейський Союз: ЄС активно працює над законодавчими актами, наразі запроваджено Регламент про ринки криптоактивів (MiCA), який надає правову визначеність та захист інвесторам.

- Японія: Одна з перших країн, яка визнала біткоїн легальним засобом платежу, а також встановила жорсткі правила для обміну криптовалют.

2. Оподаткування.

- Німеччина: Криптовалюти розглядаються як приватні гроші, і прибуток від продажу криптовалют оподатковується, якщо вони були в розпорядженні менше року.

- Австралія: Криптовалюти розглядаються як власність, і операції з ними підлягають податку на приріст капіталу.

3. Боротьба з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму (AML/CFT).

- Міжнародна група з протидії відмиванню брудних грошей (FATF): Рекомендації FATF зобов'язують країни включати криптовалютні біржі та постачальників гарантів у рамки AML/CFT.

- Сінгапур: Забезпечує ліцензування криптовалютних бірж та дотримання правил AML/CFT через Закон про платіжні послуги.

4. Заборони та обмеження.

- Китай: Заборонив майнінг та торгівлю криптовалютами, одночасно розвиваючи власну цифрову валюту центрального банку (CBDC).

- Індія: Розглядає можливість запровадження жорстких обмежень або навіть повної заборони на криптовалютні операції.

5. Інновації та сприяння розвитку.

- Швейцарія: Створила "криптодолину" у місті Цуг, де діють сприятливі умови для криптовалютних бізнесів.

- Мальта: Відома як "блокчейн-острів", країна активно розробляє нормативні акти для стимулювання блокчейн-інновацій.

6. Правовий статус та визначення.

- Канада: Криптовалюти розглядаються як товар, і для їхнього обміну потрібні відповідні ліцензії.

- Велика Британія: Financial Conduct Authority (FCA) розглядає криптовалюти як цифрові активи, що підлягають регулюванню для захисту споживачів.

- Можна відзначити додаткові тенденції та аспекти правового регулювання криптовалют у світі.

7. Цифрові валюти центральних банків (CBDC).

- Європейський Союз: Європейський центральний банк активно працює над запуском цифрового євро, який має стати альтернативою приватним криптовалютам.

- Швеція: Розробляє е-крону, яка перебуває на стадії тестування.

8. Співпраця та міжнародні ініціативи.

- Міжнародний валютний фонд (IMF): Проводить дослідження та надає рекомендації щодо впливу криптовалют на глобальну фінансову систему.

- Велика сімка (G7): Розробляє спільні підходи до регулювання криптовалют та боротьби з їхнім незаконним використанням.

9. Ініціативи з регулювання ринкових маніпуляцій.

- США: SEC активно бореться з ринковими маніпуляціями та шахрайством у сфері криптовалют, ініціюючи судові справи проти недобросовісних гравців.

- Південна Корея: Вводить суворі правила для бірж, включаючи обов'язкову реєстрацію та прозорість операцій, щоб запобігти маніпуляціям.

10. Регулювання ICO (Initial Coin Offerings) та STO (Security Token Offerings).

- Швейцарія: Має чіткі правила для проведення ICO та STO, які забезпечують захист інвесторів та прозорість проєктів.

- Сінгапур: Розробив нормативні акти для регулювання ICO, забезпечуючи належну інформацію для інвесторів та захист їхніх прав.

11. Захист споживачів та інвесторів.

- Австралія: Австралійська комісія з цінних паперів та інвестицій (ASIC) надає інструкції та попередження щодо ризиків, пов'язаних з інвестуванням у криптовалюту.

- Канада: Регулює криптовалютні біржі, зобов'язуючи їх забезпечувати належний рівень захисту інвесторів та дотримуватись стандартів безпеки.

12. Регулювання стейблкоїнів.

- США: Обговорюють введення нормативних актів, які регулюватимуть стейблкоїни як фінансові інструменти.

- Європейський Союз: У рамках MiCA стейблкоїни розглядаються як окремий клас криптоактивів, що потребує спеціального регулювання для забезпечення їхньої стабільності та захисту споживачів.

13. Екологічні аспекти.

- Норвегія: Розглядає питання екологічного впливу майнінгу криптовалют, закликаючи до використання відновлюваних джерел енергії.

- Канада: Деякі провінції вводять обмеження на майнінг криптовалют через значне енергоспоживання.

14. Фінансові технології (FinTech)

- Великобританія: Впроваджує інноваційні регуляторні "пісочниці", що дозволяють стартапам тестувати свої криптовалютні продукти в контрольованому середовищі.

- ОАЕ: Запроваджує спеціальні зони, де криптовалютні компанії можуть працювати з мінімальними регуляторними обмеженнями.

Висновки. Ці тенденції демонструють, що регулювання криптовалют є складним та динамічним процесом, який вимагає адаптації до швидко змінюваного технологічного середовища та забезпечення захисту фінансових систем і споживачів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Hrytsai S. (2022). The place of virtual assets in the structure of digital financial technology. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*, 1(3), 34-48. <https://doi.org/10.46299/j.isjmef.20220103.3>
2. Hrytsai S. (2022). Classification of elements of the latest digital financial technology. *International Science Journal of Jurisprudence & Philosophy*, 1(2), 1-15 <https://doi.org/10.46299/j.isjip.20220102.1>.
3. Vladyslav Teremetskyi, Serhii Hrytsai and other (2021). Responsibility for Ensuring the World Biosafety: Rethinking in the Context of the Covid-19 Pandemic. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 24(3). Retrieved from <https://www.abacademies.org/articles/responsibility-for-ensuring-the-world-biosafety-rethinking-in-the-context-of-the-covid19-pandemic-10698.html>
4. Грицай С. О. (2007). Економічний аналіз промислового садівництва. *Таврійський науковий вісник, Херсон*, (54), 224-236.
5. Hrytsai S. (2023). Classification of virtual assets in Ukraine. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 30(1), 135-152. <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2023-30-1-135>
6. Hrytsai S. (2023). Digital Innovations in the Legal Mechanism of Copyright Authentication (Practical Aspect): Can A Non-Functioning Token Be a Guarantor of Intellectual Property? (NFT on the Example of Ukraine). *NTUT Journal of Intellectual Property Law and Management*, 12(2), 48–69. [https://iip.ntut.edu.tw/var/file/92/1092/img/v12n2\(01\)ALL-1130205newpage\(final\).pdf](https://iip.ntut.edu.tw/var/file/92/1092/img/v12n2(01)ALL-1130205newpage(final).pdf)
7. Грицай С. О. (2023). Порівняльна характеристика правових засад оподаткування віртуальних активів в Україні: до їх легалізації та законодавчі перспективи. *Вісник Національної академії правових наук України*, 30(4), 197–227. <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2023-30-4-197>
8. Грицай, С. О. (2022). Правовий режим віртуальних активів в Україні. *Juris Europensis Scientia*, 2, 65–68. <https://doi.org/10.32837/chern.v0i2.349>
9. Грицай, С. О. (2022). Поняттєвий ряд—Віртуальні активи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2(70), 313–317. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.49>
10. Грицай, С. О. (2019). Внесення відомостей про керівників суб'єктів господарювання до Єдиного державного реєстру: Монографія. Талком. 181 с.
11. Грицай, С. О. (2018). Адміністративно-правове регулювання порядку ведення єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: внесення відомостей про керівників суб'єктів господарювання. ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». 232 с.
12. Грицай, С. О. (2024). Правовий аналіз визначення поняття цифрових фінансових технологій (криптовалют) у світі, в розрізі міжнародних організацій. *Вісник Національної академії правових наук України*, 31(2), 171–186. <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2024-31-2-171>

Каріна Сергіївна ПРОКОПЕЦЬ

*здобувач 2 курсу (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 Право*

Науковий керівник:

*старший викладач кафедри цивільного права та процесу
старший лейтенант поліції*

Олена Олександрівна НАГОРНА

Дніпровський державний університет внутрішніх справ,

ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТРОКИ, САНКЦІЙ ТА СУДОВІ ВИТРАТИ

У сучасному цивільному судочинстві українського правового простору, поняття цивільних процесуальних строків відіграє ключову роль у забезпеченні ефективного функціонування правосуддя та захисті прав та інтересів учасників процесу. Ці строки визначають проміжки часу для здійснення різних процесуальних дій, надаючи сторонам справи необхідний орієнтир та забезпечуючи належну організацію судового процесу.

Згідно з Цивільним Процесуальним Кодексом України, процесуальні строки можуть бути встановлені двома способами: законодавчими нормами або рішеннями суду. Перший вид строків - це ті, що прописані безпосередньо в законодавчих актах. Ці строки є обов'язковими для виконання і не можуть бути змінені за бажанням сторін. Вони становлять основу для правильного та вчасного виконання процесуальних дій. Прикладами таких строків є терміни вручення судових повісток, розгляд справи по суті, відкриття провадження та інші. Другий вид строків - це ті, що встановлюються судом на відміну від законодавчого прямого визначення [1, с. 97]. Ці строки можуть бути обумовлені конкретними обставинами справи або рішенням суду. Суд встановлює їх у випадках, коли закон не передбачає конкретного строку чи відкладає його установа на розсуд суду. Наприклад, судові строки можуть включати час для усунення недоліків у позовній заяві, перерви в судовому засіданні, виконання судових доручень тощо [2, с. 57].

Цивільні процесуальні строки є невід'ємною частиною правової системи, яка регулює порядок вирішення цивільних справ. Розрізняючи між законними та судовими строками, законодавець та судова влада забезпечують належну організацію судового процесу та забезпечують реалізацію правосуддя відповідно до принципів справедливості та ефективності.

Процесуальні строки для здійснення дій судом завжди встановлюються законом і охоплюють весь комплекс процесуальних дій на різних етапах судового розгляду справи. Наприклад, закон встановлює, що суд повинен розпочати розгляд справи по суті не пізніше шістдесяти днів з дня відкриття провадження у справі. У разі продовження підготовчого провадження, суд повинен розглянути справу по суті протягом тридцяти днів з дня початку розгляду.

Процесуальні строки для здійснення дій учасниками процесу зазвичай також встановлюються законом, але у деяких випадках можуть бути встановлені судом. Наприклад, відповідач має право пред'явити зустрічний позов у строк для подання

відзиву, який встановлюється судом і не може бути меншим п'ятнадцяти днів з дня вручення ухвали про відкриття провадження у справі. Ця група включає процесуальні строки для здійснення дій іншими особами, які зобов'язані виконати вирок суду чи його розпорядження. Такі строки також можуть бути встановлені законом чи судом [4, с. 6]. Наприклад, особи, які не можуть представити доказ у встановлений строк, зобов'язані повідомити про це суд з вказанням причин протягом п'яти днів з дня вручення ухвали. Або свідок, який зобов'язаний з'явитися до суду та дати показання, також має дотриматися встановленого часу і дати.

Зазначені категорії процесуальних строків відображають систему часових рамок, які регулюють процес здійснення правосуддя в цивільних справах, забезпечуючи правильний порядок та ефективність судового процесу.

Цивільно-процесуальні строки є ключовим елементом судового процесу. Вони встановлюють проміжки часу для вчинення різних процесуальних дій, таких як подання позову, пред'явлення доказів, розгляд справи тощо. Відповідно до законодавства, суди мають право встановлювати санкції за невиконання процесуальних строків, що сприяє забезпеченню пунктуальності та ефективності судового процесу [3, с. 11]. Санкції за порушення процесуальних строків можуть бути різноманітними і залежать від конкретних обставин справи. Це може включати штрафні санкції, відмову у позові або відповіді, а також встановлення обмежень на подальші дії у судовому процесі. Такі санкції спрямовані на стимулювання вчасного та адекватного виконання процесуальних дій сторонами.

Судові витрати включають у себе витрати, пов'язані з судовим процесом, такі як витрати на адвокатські послуги, судові збори, експертні витрати тощо. Відповідно до принципу виграшаюча сторона виплачує, суд може вирішити, що одна сторона повинна бути компенсована за всі або частково ці витрати іншою стороною. Це сприяє забезпеченню справедливості та відшкодуванню шкоди, завданої незаконними або недбалими діями сторін у судовому процесі.

Цивільно-процесуальні строки, санкції та судові витрати є важливими складовими судової системи, які сприяють забезпеченню ефективності та справедливості в розгляді цивільних справ. Їх правильне застосування сприяє підтримці порядку, відповідальності та дотриманню закону, що в свою чергу сприяє підвищенню довіри громадян до судової системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Середницька Інга Анатоліївна. Цивільний процес в питаннях та відповідях. 2019. 59 с.
2. Каланчук В. І. Строки здійснення та захисту цивільних прав. Архів кваліфікаційних робіт (2019-2020÷ 2022-2023 н. р.). 2020. 37 с.
3. Опарін К. Г. Мирова угода у цивільному процесі. Архів кваліфікаційних робіт (2019-2020÷ 2022-2023 н. р.). 2020. 86 с.
4. Гусарев С. Д. Функція строків в цивільному праві України. 2024. 48-50 с.

Тарасов Богдан Олександрович,
*курсант 2 курсу факультету підготовки фахівців для органів
досудового розслідування Національної поліції України*
Науковий керівник: Нагорна Олена Олександрівна,
*старший викладач кафедри цивільного права та процесу
старший лейтенант поліції*

Дніпровський державний університет внутрішніх справ

ДОКАЗИ ТА ДОКАЗУВАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

В сучасному правовому просторі, докази в цивільному процесі є необхідною складовою для вирішення справедливих та обґрунтованих судових рішень. Стаття 76 Цивільного процесуального кодексу України (ЦПК України) визначає докази як будь-які фактичні дані, що ухвалюються судом для встановлення наявності чи відсутності обставин, суттєвих для розгляду справи та обґрунтування вимог та заперечень учасників.

Українське законодавство визначає різні типи доказів, зокрема: письмові, речові, електронні, висновки експертів та показання свідків. Проте, використання доказів підпорядковується ряду обов'язкових вимог, які визначені у статтях 77-79 ЦПК України [1].

Для прийняття до уваги доказів судом, вони повинні відповідати критеріям належності, допустимості, достовірності та достатності. Належність передбачає наявність інформації, яка стосується предмета доказування, а допустимість гарантує збір доказів відповідно до встановленого законом порядку. Достовірність та достатність доказів визначаються їх здатністю встановити реальні обставини справи [2, с. 6].

Необхідно зазначити, що кожна сторона має власний обов'язок довести ті обставини, на які вона посилається, крім випадків, встановлених законом. Для справ, пов'язаних із дискримінацією або порушенням вимог законодавства, докази можуть мати особливий характер, залежно від сторін у справі та характеру порушень [4, с. 7].

Принцип презумпції невинності та обов'язок доказування правомірності дій визначено у випадках, коли одна зі сторін наводить факти порушень прав чи законодавства. В цих ситуаціях, обов'язок довести правомірність дій покладається на обвинувачену сторону. Судова практика також враховує ситуації, коли одна із сторін у справі не може надати достатніх доказів. У таких випадках, суд може зобов'язати іншу сторону надати відповідні докази, або вважати обставину встановленою за відсутності доказів від іншої сторони. Загалом, процес доказування у цивільному процесі є складним та вимагає дотримання визначених законом правил та процедур. Враховуючи важливість доказів для справедливості судового процесу, суди мають велику відповідальність у зборі, оцінці та використанні доказів для прийняття обґрунтованих рішень.

У цивільному процесі, зміст доказів представляє собою фактичні дані, які аргументують вимоги та заперечення сторін, а також інші обставини, важливі для вирішення справи. Наприклад, у справі, що стосується визнання договору купівлі-продажу недійсним, фактичними даними, що є доказом, можуть бути показання свідка про неpritомність продавця під час укладення угоди через неспроможність усвідомлювати свої дії [2, с. 14].

Процесуальна форма доказів у цивільному процесі визначається засобами доказування, передбаченими законодавством, в яких закріплені фактичні дані, що обґрунтовують вимоги та заперечення сторін, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Згідно з Цивільним процесуальним кодексом України, до таких засобів доказування відносяться пояснення сторін, третіх осіб, допит свідків, письмові та речові докази, висновки експертів. Процесуальний порядок одержання, дослідження та оцінки змісту та форми доказів є важливою складовою цивільного процесу. Він передбачає послідовне виконання процесуальних дій щодо збору, аналізу та оцінки доказів і засобів доказування [3, с. 6].

Треба враховувати три основні елементи предмету доказування у справі: обставини, на яких позивач аргументує свої вимоги; обставини, на яких відповідач базує свої заперечення; та інші обставини, які мають значення для правильного вирішення спору між сторонами. Саме на обставинах, що підлягають встановленню,будується предмет доказування в справі.

Подання доказів сторонами є не лише їх правом, але й обов'язком, оскільки кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог та заперечень. Зазначені обставини, які визнаються учасниками справи, не потребують додаткового доказування, якщо суд не має обґрунтованих сумнівів стосовно їх достовірності або добровільності їх визнання.

Докази та доказування у цивільному процесі є ключовими складовими для досягнення справедливих та обґрунтованих рішень суду. Докази у цивільному процесі представляють собою фактичні дані, які обґрунтовують вимоги та заперечення сторін, а також інші обставини, важливі для правильного вирішення справи. Це включає в себе як письмові та речові докази, так і висновки експертів та показання свідків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кройтор, В. А. Поняття доказів та засобів доказування в сучасному цивільному процесуальному праві України. 2023. С. 54.
2. Петренко, Володимир. Електронні докази як елемент інформаційних технологій у цивільному судочинстві. Молодий вчений 2018. С.111-115.
3. Симбірська, Єлизавета. Окремі аспекти змісту допустимості доказів у цивільному процесі. Jurnalul juridic national: teorie și practică 2019. С. 108-112.
4. Татулич, Ірина Юріївна. Електронні докази як засіб доказування в цивільному судочинстві. Часопис Київського університету права. 2020. С. 215-219.